

**ЦЕНТР Н. НАЗАРБАЕВА
ПО РАЗВИТИЮ МЕЖКОНФЕССИОНАЛЬНОГО
И МЕЖЦИВИЛИЗАЦИОННОГО ДИАЛОГА**

**ИНСТИТУТ АНАЛИЗА РЕЛИГИОЗНОЙ СИТУАЦИИ И
РЕЛИГИОВЕДЧЕСКОЙ ЭКСПЕРТИЗЫ**

**«КАЗАКСТАНДАҒЫ ДІНТАНУ ЖӘНЕ СОТ-
ДІНТАНУШЫЛЫҚ САРАПТАМАСЫНЫҢ ӨЗЕКТІ
МӘСЕЛЕЛЕРІ» АТТЫ РЕСПУБЛИКАЛЫҚ
ПРАКТИКАЛЫҚ СЕМИНАРДЫҢ МАТЕРИАЛДАРЫ**

**МАТЕРИАЛЫ РЕСПУБЛИКАНСКОГО
ПРАКТИЧЕСКОГО СЕМИНАРА «АКТУАЛЬНЫЕ
ВОПРОСЫ РЕЛИГИОВЕДЧЕСКОЙ И СУДЕБНО-
РЕЛИГИОВЕДЧЕСКОЙ ЭКСПЕРТИЗЫ В КАЗАХСТАНЕ»**

Нұр-Сұлтан

2021

Издание подготовлено по итогам организованного Институтом анализа религиозной ситуации и религиоведческой экспертизы Центра Н.Назарбаева по развитию межконфессионального и межкультурного диалога 30 апреля 2021 года в г.Нур-Султан республиканского практического семинара «Актуальные вопросы религиоведческой и судебно-религиоведческой экспертизы».

Под общей редакцией Б.С. Сарсенбаева – Профессора, кандидата исторических наук, Председателя Правления НАО «Центр Н.Назарбаева по развитию межконфессионального и межкультурного диалога».

Редакционная коллегия:

Е.К. Байбол – Руководитель Института анализа религиозной ситуации и религиоведческой экспертизы Центра Н.Назарбаева по развитию межконфессионального и межкультурного диалога

Э.А. Бірәлі – Директор Департамента религиоведческой экспертизы Института анализа религиозной ситуации и религиоведческой экспертизы Центра Н.Назарбаева по развитию межконфессионального и межкультурного диалога.

Т.Т. Темирбаев – Главный эксперт Департамента религиоведческой экспертизы Института анализа религиозной ситуации и религиоведческой экспертизы Центра Н.Назарбаева по развитию межконфессионального и межкультурного диалога.

А.Е. Ескаリエв – Главный эксперт Департамента религиоведческой экспертизы Института анализа религиозной ситуации и религиоведческой экспертизы Центра Н.Назарбаева по развитию межконфессионального и межкультурного диалога.

Г.Ш. Асылбекова – Ведущий эксперт Департамента религиоведческой экспертизы Института анализа религиозной ситуации и религиоведческой экспертизы Центра Н.Назарбаева по развитию межконфессионального и межкультурного диалога.

Актуальные вопросы религиоведческой и судебно-религиоведческой экспертизы в Казахстане: Сборник материалов республиканского практического семинара. – Нур-Султан, 2021. – 70 с.

Редакция не несёт ответственности за содержание, точность любых цитируемых материалов в публикациях авторов сборника.

Издание рекомендуется широкому кругу читателей, религиоведам, теологам, судебным экспертам.

ҚҰТТЫҚТАУ СӨЗ ПРИВЕТСТВЕННОЕ ВЫСТУПЛЕНИЕ

Сарсенбаев Булат Сергазиевич,
*Председатель Правления НАО «Центр Н.Назарбаева по развитию
межконфессионального и межкультурного диалога»*

Құрметті семинарға қатысушылар!

Конфессияаралық және өркениетаралық диалогты дамыту жөніндегі Н.Назарбаев орталығы атынан республикалық семинарға атсалысып отырғандарыңыз үшін сіздерге алғыс білдіремін!

Қазақстан Республикасында дін саласында тұрақтылықтың сақталуы мен қоғамдағы конфессияаралық келісім және төзімділікті нығайтуда қажетті шаралардың барлығы атқарылуда.

Бұл мәселелерді шешу жолында дінтану сараптамасына үлкен мән берілуде. Дінтану сараптама қорытындысы азаматтарды діни радикалды идеологиядан сақтайтын нәтижелі шешім болып табылуда.

Осыған орай, біздің Орталықтың басты міндеттерінің бірі, діни сипаттағы материалдарға дінтану сараптамасын ұйымдастыру мен жүргізу болып табылады.

Семинар барысында дінтанулық және сот-дінтанушылық сараптамасының өзекті мәселелері, теориялық және әдістемелік аспектілері, үздік отандық және шетелдік практикалық тәжірибелер қарастырылатын болады.

Баяндамашылардың мәліметтері мен өзара пікір алмасуы семинарға қатысушылардың сараптамалық және ғылыми-зерттеу жұмыстарына үлкен септігін тигізіп, нәтижелі болады деп үміттенемін және әрі қарай да жалғасын табатынына сенемін.

Семинарға қатысушыларға жемісті еңбек пен табыс тілеймін.

Уважаемые участники семинара!

От лица Центра Н.Назарбаева по развитию межконфессионального и межкультурного диалога я хочу поприветствовать вас и выразить благодарность всем участникам и гостям семинара.

В Казахстане принимаются все необходимые меры по сохранению стабильности в религиозной сфере и укреплению межконфессионального согласия и толерантности в обществе.

В решении этих задач особое место отводится религиозно-экспертной оценке. Заключение религиозно-экспертных служб служит эффективным инструментом, который защищает граждан от идеологии религиозного радикализма.

В этой связи, необходимо отметить, что одной из приоритетных задач нашего Центра является организация и проведение религиозно-экспертной оценки на материалы религиозного характера.

В ходе работы семинара будут рассмотрены актуальные вопросы религиозно-экспертной и судебно-религиозно-экспертной оценки, теоретические и методологические аспекты, передовой отечественный и зарубежный практический опыт.

Искренне надеюсь, что выступления докладчиков будут полезны всем участникам семинара в их экспертной и научно-исследовательской деятельности.

Желаю всем участникам семинара плодотворной работы и эффективного дальнейшего взаимодействия.

СЕМИНАР ҚАТЫСУШЫЛАРЫНЫҢ БАЯНДАМАЛАРЫ

ВЫСТУПЛЕНИЯ УЧАСТНИКОВ СЕМИНАРА

Байбол Ержан Құрманғалиұлы,
*Конфессияаралық және өркениетаралық
диалогты дамыту жөніндегі Н.Назарбаев
орталығы, Діни ахуалды талдау және
дінтану сараптамасы институтының
басшысы*

ДІНТАНУ САРАПТАМАСЫ ИНСТИТУТЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУ ЕРЕКШЕЛІГІ МЕН ДАМУ ЖОСПАРЫ

Дінтану сараптамасы деген атаумен белгілі мемлекеттік қызмет көрсету түрінің еліміздегі тарихы қысқа мерзімді ғана құрайды. Оның нормативті алғышарттары 2007 жылы қаланып, өткен он төрт жылдың ішінде құрылымдық ізденістер мен сапалы өзгерістерден өткен дінтану сараптамасының кәсіби сала ретіндегі институционалдық негіздері қалыптасып үлгерді деп айтуға болады.

Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2007 жылғы 30 қаңтардағы №70 Қаулысымен дінтану сараптамасын жүргізу ережесі бекітіліп, бастапқыда Әділет министрлігі, содан кейін Мәдениет және ақпарат министрлігі құрамында болған Дін істері комитетіне аталған қызметті атқару міндеті жүктелді.

2011 жылы елімізде үлкен өзгерістер орын алды. Атап айтқанда, мамыр айында Дін істері агенттігі дербес мемлекеттік орган ретінде құрылды, ал қазан айында «Діни қызмет және діни бірлестіктер туралы» заң қабылданып, заңнамалық өзгерістер нәтижесінде зайырлы мемлекет пен конфессиялар арасындағы қарым-қатынастың ерекшеліктері және діни бірлестіктердің заңды діни қызметтінің аясы толыққанды айқындалды. Жаңа заңның мазмұнына дінтану сараптамасына қатысты жеке баптар енгізіліп, мемлекеттік органдарға дін саласындағы конфессиялық қызметті тиімді реттеуге және діни әдебиеттердің айналымын қадағалауға нақты заңнамалық тетіктер ұсынылды.

Ұзақ жылдар бойы Қазақстан Республикасының Дін істері агенттігіне, одан кейін түрлі министрліктер құрамында болған Дін істері комитетіне бағынысты «Ғылыми зерттеу және талдау орталығы» және «Мәдениеттер мен діндердің халықаралық орталығы» мекемелері дінтану сараптамасын жүргізіп келген болатын. 2019 жылы Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысымен дінтану сараптамасының қызметі орталықтандырылып, Ақпарат және қоғамдық даму министрлігі жанынан арнайы «Дінтану сараптамасы орталығы» республикалық мемлекеттік мекемесі құрылды.

Алайда, дінтану сараптамасы қызметін бір мекемеге оңтайландыру жоспары жүзеге асырылғанымен, еңбек ақы төлеу жүйесінің заңнамалық ережелері мен талаптары білікті кадрларды шақыру, тұрақтандыру және біліктіліктерін арттыру мүмкіндіктерін едәуір шектейтіні айқындалды. Сол себепті, Қазақстан Республикасының Ақпарат және қоғамдық даму министрлігі дінтану сараптамасы саласындағы мекеменің жұмысына тиімді өзгерістер енгізуді мақсат етіп, 2020 жылдың мамыр айында әлемдік және дәстүрлі діндер Съез жұмысын ұйымдастыратын «Конфессияаралық және өркениетаралық диалогты дамыту жөніндегі Н.Назарбаев орталығы» коммерциялық емес акционерлік қоғамның құрамында (бұдан әрі – Орталық) Діни ахуалды талдау және дінтану сараптамасы институты (бұдан әрі – Институт) ашылды.

Жаңадан қайта құру жағдайының өзіндік ерекшелігін атап кетсек: біріншіден, дін саласына қатысты барлық жұмыс бағыттары Н.Назарбаев орталығына шоғырландырылды, екіншіден, Институт құрамында Дінтану сараптамасы департаментімен қатар, Діни ахуалды талдау департаменті және Дінтану зерттеу департаменті бірлесіп кешенді жұмыс жүргізе бастады. Яғни, бір жағынан, дін саласындағы мекемелердің қызметі оңтайландырылып, екінші жағынан, отандық және шетелдік мамандарды ортақ алаңға жұмылдыру үшін жағдай жасалып отыр. Нәтижесінде, Орталықтың кадрлық жалпы әлеуеті артумен бірге, Институттың сапалық құрамын одан әрі дамытуға, дінтану сараптамасының жаңа технологиялары мен мүмкіндіктерін игеруге жол ашылды.

Қазіргі таңда, Орталық басшылығы тарапынан Институттың дінтану сараптамасын күшейту мақсатында кешенді өзгерістер жоспарланып, кезең-кезеңімен жүзеге асырылуда. Мәселен:

1) ҚР Мәдениет және спорт министрінің 2014 жылғы 30 желтоқсандағы № 162 Бұйрығымен бекітілген Дінтану сараптамасын жүргізу қағидаларына толықтырулар мен өзгерістер енгізу жобасы әзірленді;

2) Сарапшылардың құзыреттіліктерін жоғарлату және кеңейту мақсатында Институттың 16 қызметкері Қазақстан Республикасы Әділет министрлігі Сот сараптамасы орталығының «Сот сараптамасы» атты арнайы курстарында (540 академиялық сағат) білімдерін жетілдіріп, қылмыстық, азаматтық істер бойынша сараптама жүргізуге рұқсат беретін куәліктерін алатын болады;

3) Дінтану сараптамасы процестеріне цифровизация құралдарын енгізу бойынша жұмыстар жүргізілуде. Сараптама базасының сандық жүйесін қалыптастыру арқылы осы уақытқа дейін жинақталған сараптамалық қорытындылар, діни әдебиеттер мен өзге де дереккөздер реттеліп, сарапшылардың уақытын үнемдеу және тиімді пайдалану көзделуде;

4) Жоғарыда аталған өзгерістердің нәтижесінде дінтану сараптамасын қажет ететін стейкхолдермен, яғни орталық мемлекеттік органдарымен, құқық қорғау органдарымен, жергілікті атқарушы органдарымен, діни бірлестіктермен және өзге де мүдделі тараптармен бірлескен жұмысты одан әрі тереңдетуге мүмкіндік ашылып, өзара ықпалдастық негізінде тың өзгерістер енгізілді, коммуникациялық қатынастар сапалы деңгейге көтерілді;

4) Сонымен бірге, алдағы уақытта Болашақ бағдарламасы аясында Институт мамандарының біліктілігін шетелдік орталықтарда арттыру мәселесі күн тәртібіне қойылды. Мақсатымыз – озық үлгідегі дінтану сараптамасы бойынша тағылымдамадан өту, шетелдік сарапшы мамандармен өзара тәжірибе алмасу.

Дінтану сараптамасы саласының осы қысқаша тарихы мен сипаттамасынан түбегейлі өзгерістер орын алып, келешекке деген нақты жоспарлар көрініс тапқанын байқап отырсыздар. Әрбір жаңа сала сияқты, дінтану сараптамасы тарихында күрделі кезеңдер мен бірқатар жетістіктер болды, алайда шешуді қажет ететін мәселелер әлі де жеткілікті.

Бейнелі түрде суреттейтін болсақ, еліміздегі дінтану сараптамасы баланың өтпелі жасына келіп отыр. Есейіп, буыны қатайған жігітке айналу үшін, ең алдымен мүдделі тараптар және ғылыми-эксперттік қауымдастық өкілдерімен бірлесіп, кешенді жұмыстарды үздіксіз жалғастыру қажет екендігі сөзсіз.

Бірәлі Эльмира Аттигол্লাевна,
*Директор департамента
религиоведческой экспертизы Института
анализа религиозной ситуации и
религиоведческой экспертизы
Центра Н.Назарбаева по развитию
межконфессионального и
межцивилизационного диалога*

«ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ДІНТАНУ ЖӘНЕ СОТ-ДІНТАНУШЫЛЫҚ САРАПТАМАСЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ» РЕСПУБЛИКАЛЫҚ ПРАКТИКАЛЫҚ СЕМИНАРДЫҢ ӨЗЕКТІЛІГІ

Қайырлы күн, құрметті әріптестер!

«Қазақстандағы дінтану және сот-дінтанушылық сараптамасының өзекті мәселелері» атты республикалық практикалық семинарға қатысуға мүмкіндік тапқандарыңызға алғыс білдіруге рұқсат етіңіздер!

Бүгінгі семинарға:

- Әділет министрлігінің Сот сараптамасы орталығының Нұр-Сұлтан, Алматы, Шымкент қалаларының және Ақтөбе, Маңғыстау, Шығыс Қазақстан облыстарының сот сарапшылары,
- жеке сот сарапшылары;
- «Конфессияаралық және өркениетаралық диалогты дамыту жөніндегі Н.Назарбаев орталығының» сарапшылары;
- «Дінтанушылар конгресі» қоғамдық бірлестігінің өкілдері қатысуда.

Бүгінгі семинардың өзектілігі сарапшылардың теориялық және практикалық тәжірибелеріне деген қызығушылық таныту және діни сипаттағы объектілер санының артуына тікелей байланысты болып отыр.

Бүгінгі өткізіліп отырған іс-шара дінтанулық және сот-дінтанушылық сараптамасының жұмыстарына жаңа серпін береді деп есептеймін.

Сарапшылар арасында тәжірибе аламасуға жаңа ықпал етеді деп ойлаймын.

Сонымен қатар бүгінгі жиын алаңында айтылған пікір таластар, тәжірибе алмасулар және күн тәртібіндегі өзекті мәселелер төңірегіндегі мәнді де терең талқылаулар діни материалдардың бағыттылығын анықтауда, саралауда нақты әрі пәрменді ұсыныстар жасақтауға мүмкіндік беретініне сенімдімін.

Бүгінгі семинар баяндамашыларына және қатысушыларына арнайы сертификаттар табысталатын болады.

Сонымен қатар, семинар нәтижесі бойынша бүгінгі жасалған баяндамалар мен қоса өзге де қатысушылардың қоса берілетін баяндамалыры жинақ болып электронды түрде шығарылады.

Алдағы уақытта бүгінгідей шаралар жалғасын табады деп есептеймін.

Келесі кезекте Конфессияаралық және өркениетаралық диалогты дамыту жөніндегі Н.Назарбаев орталығы Діни ахуалды талдау және дінтану сараптамасы институтының Дінтану сараптамасы департаментінің қызметіне тоқталып өтуге рұқсат етсеніздер.

Департамент діни мазмұндағы негізгі және өзге де құжаттарға, діни рухани білім беру бағдарламаларына, діни мазмұндағы ақпараттық материалдар мен діни сипаттағы заттарға дінтану сараптамасын жүргізеді.

Өткен жылы Департаментке дінтану сараптамасын жүргізу мақсатында дін саласындағы уәкілетті мемлекеттік органдар тарапынан 3000 дінтану сараптамасы объектісі түскен болатын.

Қажеттілігіне орай Дінтану сараптамасы департаментінің сарапшылары берген қорытындылары негізінде әкімшілік құқық бұзушылық істері бойынша маман ретінде сот отырысына жиі қатысады.

Одан басқа, интернет кеңістігіндегі діни радикализм идеологиясына қарсы күрес мақсатында Департамент қызметкерлері «Кибернадзор» жүйесінде орналасқан материалдарға сараптама жүргізеді.

Өткен жылы Дінтану сараптамасы департаментінің қызметкерлері Әділет министрлігі «Сот сараптамасы орталығында» біліктілікті арттыру курсының бірінші деңгейін аяқтаған болатын.

Алдағы уақытта аталмыш курстың екінші деңгейін бастау жоспарлануда.

Аталған жағдайлар бүгінгі семинарымыздың маңыздылығын көрсетуде.

Уважаемые участники семинара!

Благодарим Вас за участие в республиканском практическом семинаре «Актуальные вопросы религиоведческой и судебно-религиоведческой экспертизы в Казахстане».

Семинар проводится в непростых условиях. Пандемия коронавируса принесла свои ограничения и отразилась на формате нашего мероприятия.

Сегодня, на нашем семинаре принимают участие судебные эксперты Центра судебных экспертиз, частные судебные эксперты и эксперты Департамента религиоведческой экспертизы Института анализа религиозной ситуации и религиоведческой экспертизы Центра Н.Назарбаева по развитию межконфессионального и межкультурного диалога.

Инициаторами проведения данного семинара выступили Институт анализа религиозной ситуации и религиоведческой экспертизы и общественное объединение «Конгресс религиоведов» Казахстана.

Актуальность сегодняшнего семинара обусловлена интересом к накопленному передовому теоретико-практическому опыту экспертов, а также возросшим числом объектов экспертиз религиозного характера.

Для нашей республики, являющейся светским государством, присуще не только соблюдение светских принципов своего устройства, но также и уважение религиозных взглядов граждан. Государство не отдает предпочтения какой-либо религиозной конфессии или объединению.

Религиоведческая экспертиза и судебно-религиоведческая экспертиза выступают эффективным инструментом всестороннего изучения материалов религиозного характера и профилактики религиозно-мотивированного радикализма и экстремизма.

Позвольте рассказать о деятельности Департамента религиоведческой экспертизы Института анализа религиозной ситуации и религиоведческой экспертизы Центра Н.Назарбаева по развитию межконфессионального и межкультурного диалога.

Департамент занимается проведением религиоведческой экспертизы на учредительные и иные документы религиозного содержания, духовные (религиозные) образовательные программы,

информационные материалы религиозного содержания и предметы религиозного назначения.

За прошедший год в производство Департамента с целью проведения религиоведческой экспертизы поступило более 3000 объектов религиоведческой экспертизы по линии уполномоченного государственного органа в сфере религии.

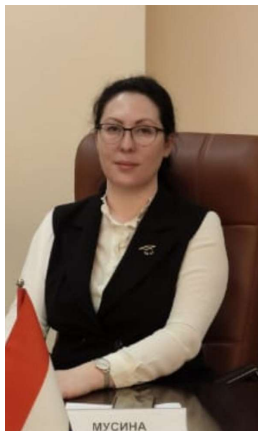
В случае необходимости эксперты Департамента участвуют в судебных заседаниях в качестве экспертов при рассмотрении дел об административных правонарушениях.

Кроме того, в целях противодействия идеологии религиозного радикализма в сети интернет сотрудники Департамента осуществляют экспертизу материалов, находящихся в системе «Кибернадзор».

В прошлом году сотрудники Департамента религиоведческой экспертизы завершили первый этап курсов повышения квалификации в РГКП «Центр судебных экспертиз» Министерства юстиции Республики Казахстан. В ближайшее время планируется начало второго этапа курсов. После его окончания и при успешной сдаче экзаменов наши сотрудники получат квалификации судебных экспертов. Данный факт также свидетельствует об актуальности данного семинара.

Не сомневаемся, что сегодняшние доклады и выступления, а также участие в онлайн-семинаре вызовет интерес и продуктивную дискуссию среди участников мероприятия, а также послужат импульсом для дальнейшего сотрудничества.

Благодарю за внимание!

*Мусина Динара Райхановна,
Доктор PhD, главный эксперт
Института судебных экспертиз по
г. Алматы Центра судебных экспертиз
Министерства юстиции Республики
Казахстан*

ПРОВЕДЕНИЕ СУДЕБНОЙ РЕЛИГИОВЕДЧЕСКОЙ ЭКСПЕРТИЗЫ В ОРГАНАХ СУДЕБНОЙ ЭКСПЕРТИЗЫ: ПРЕДМЕТ, ОБЪЕКТ, ЗАДАЧИ

Изучение религиозной ситуации в Республике Казахстан является одной из актуальных тем на сегодняшний день. До сих пор остается открытым вопрос о степени влияния религии на гражданское общество, увеличение уровня религиозного фанатизма среди казахстанцев в его крайней степени проявления – экстремизм и побуждение одних лиц другими к совершению террористических актов по религиозным мотивам. Проводимый анализ ведущими учеными и религиоведами Казахстана дает только общую картину о религии, тех религиозных объединениях, которые имеют деструктивную структуру. Однако, данная оценка имеет лишь рекомендательный характер, которая основана на объективно-субъективной точке зрения, практическом опыте и научно-теоретических разработках о происходящих событиях в области религии. В последнее время наблюдается тенденция размежевания религиоведческих исследований по научно-теоретическим и практическим направлениям, также в среде казахстанских религиоведов отсутствует единый подход к изучаемой проблематике, что нередко приводит к множественным определениям религиозных структур и организаций, к разночтению религиозных материалов, в которых многие по субъективным причинам не усматривают противоправные или же традиционно не приемлемые для народа Казахстана действия, приводящие к нарушению правопорядка,

отклонению от общепринятых норм в обществе. Так, к примеру, за последнее время возросло число распространяемой пропагандистской информации об установлении теократического общества посредством насильственных действий по религиозным мотивам, разжигании религиозной, национальной вражды одной религиозной группы к другой, побуждении к совершению террористических актов (джихад), что является нарушением конституционного строя нашего государства.

В соответствии с возрастанием религиозной активности, наблюдается рост распространения религиозных материалов, содержащих пропаганду экстремизма и терроризма, информации агитационного характера, призывающих к вступлению в ряды религиозных организаций деструктивного толка, установлению теократического общества и разжиганию религиозной вражды и розни. Специфика материалов, содержащих такого рода сообщения, характеризуется наличием в них признаков, требующих углубленного изучения и выработки новых подходов исследования научно-практического плана.

Проведение судебно-экспертного исследования по материалам религиозного характера с использованием разработанных в Центре судебной экспертизы Министерства юстиции Республики Казахстан научно-методических пособий, стандартных методик, основанные на научно-практических знаниях экспертов ЦСЭ МЮ РК, предусматривает объективное исследование материалов, с научной и практической позиции, где учитываются признаки, содержащие те или иные правонарушения, могущие повлечь общественный резонанс. В данном случае, назначение судебной религиозоведческой экспертизы ЦСЭ МЮ РК дает возможность правоохранительному и специальным органам, суду, гражданским лицам назначившим экспертизу, установить цели и задачи, характер религиозной организации, выяснить степень угрозы для общественной безопасности, непосредственно выявить и в дальнейшем применить установленные законом меры к лицам: распространяющим религиозную литературу в неустановленных местах, в том числе распространяющие информацию запрещенную судом; к участникам религиозных организаций, деятельность которых запрещена судом на территории Республики Казахстан; к отдельным лицам и группам, которые пропагандируют нарушение конституционного строя Республики Казахстан, а также призывающие к разжиганию религиозной вражды, розни, агитирующие к выезду за пределы Казахстана для участия в вооруженных действиях по религиозным мотивам и т.п.

Судебно-экспертные религиоведческие исследования могут быть назначены по таким уголовным делам как:

разжигание религиозной розни (ст.174 УК РК), «Пропаганда или публичные призывы к захвату или удержанию власти, а равно захват или удержание власти либо насильственное изменение конституционного строя Республики Казахстан» (ст.179 УК РК), **«Дача разрешения на публикацию в средствах массовой информации экстремистских материалов» (ст. 183 УК РК), «Акт терроризма» (ст. 255 УК РК), «Пропаганда терроризма или публичные призывы к совершению акта терроризма» (ст.256 УК РК), «Создание, руководство террористической группой и участие в ее деятельности» (ст.257 УК РК), «Финансирование террористической или экстремистской деятельности и иное пособничество терроризму либо экстремизму» (ст.258 УК РК), «Прохождение террористической или экстремистской подготовки» (ст.260 УК РК), «Организация и участие в деятельности общественного или религиозного объединения либо иной организации после решения суда о запрете их деятельности или ликвидации в связи с осуществлением ими экстремизма или терроризма» (ст. 405 УК РК).**

Указанные диспозиции статей Уголовного Кодекса Республики Казахстан, являются одним из основополагающих факторов в раскрытии преступлений экстремистского и террористического характера, в которых судебная религиоведческая экспертиза проводится в обязательном порядке.

Для решения вопроса о совершении акта терроризма производится исследование в комплексе с политологом и религиоведом, поскольку сама диспозиция статей 255, 256 УК РК предполагает оценку создания опасности гибели людей, причинения значительного имущественного ущерба либо наступления иных общественно опасных последствий, если эти действия совершены в целях нарушения общественной безопасности, устрашения населения, оказания воздействия на принятие решений государственными органами Республики Казахстан, иностранным государством или международной организацией, провокации войны либо осложнения международных отношений, а также угроза совершения указанных действий в тех же целях.

Что касается диспозиции статьи 179 УК РК о насильственном изменении конституционного строя Республики Казахстан, то судебно-экспертное религиоведческое исследование рассматривает ее с позиции угрозы насильственного нарушения светского, демократического строя религиозными организациями

экстремистского толка, которые пропагандируют создание теократической системы правления (например, Исламское государство).

Вопросы, решение которых требует оценки угрозы безопасности, жизни, здоровью, нравственности или правам и свободам граждан не входит в компетенцию экспертов, поскольку в данном случае необходимы заключения медицинского эксперта о нанесении степени вреда здоровью человека, понятие «нравственность» используется в широком смысле слова и не закреплено юридически, так же задачи, решение которых требует оценки прав и свобод граждан являются правовыми и не входят в компетенцию эксперта. Вопросы правового характера, либо требующие правовой оценки не являются экспертными задачами и не входят в перечень вопросов, относящиеся к судебной религиоведческой экспертизе.

Необходимо отметить, что развитие данного вида экспертизы, деятельность которой сегодня охватывает широкий круг методологического и практического характера, является актуальной в решении вопроса о религиозном экстремизме и терроризме, имеет предупредительный характер в разрезе предотвращения проявления радикальных идей среди граждан Республики Казахстан.

Остановиваясь подробно на судебно-экспертном религиоведческом исследовании, хотелось бы обратить внимание на содержание поступающих на экспертизу объектов. Содержание материалов религиозного характера, поступающих на проведение экспертизы, разительно отличаются от предыдущих лет по идеологическому составу и наличию в них оборотов речи, призывов, демонстрационных материалов. Эти существенные различия ощутимы в совершаемых действиях, к которым призывают религиозные активисты с интернет ресурсов, агитационных материалов и видеоматериалов. В содержании религиозных материалов имеются устойчивые призывы к действиям, которые противоречат Международно-правовой защите прав и основных свобод человека, международным конвенциям и декларациям, принятым мировым сообществом для защиты человека и гражданина от проявления агрессии, ущемлении его прав и свобод по национальному, религиозному, расовому, социальному признакам.

Если несколько лет назад на исследование предоставлялись книги, брошюры, аудиокассеты, то в настоящий момент, поступают такие объекты, в которых заметен значительный технический прогресс в отношении передачи информации посредством усовершенствования

технологий. Активизация религиозных объединений, в основе которых лежат радикальные идеи экстремистского толка, представляющие угрозу национальной безопасности государства, появление новых типов религиозных организаций, определение которых требует дополнительного исследования. В содержании текстов поступающих материалов наблюдаются видоизменение смыслового значения некоторых определений религиозной терминологии, что значительно отличается от религиозной ситуации в начале 2000-х годов.

Что касается нынешней ситуации, то можно наблюдать появление множества религиозных объединений экстремистского толка, которые широко и открыто пропагандируют свои идеи через масс-медиа, печатные издания, видео-аудио продукцию и другие носители информации.

Появление новых религиозных организаций, догматика которых значительно отличается от вероучения ортодоксальных конфессий, приводит к развитию нового витка религиозного института в стране, среди населения происходит переоценка духовных ценностей, изменение религиозного убеждения (сознания).

Проведение судебной религиозоведческой экспертизы в Центре судебных экспертиз Министерства юстиции Республики Казахстан, предполагает систематизированное исследование различного рода текстовых материалов религиозного характера, изучение смыслового содержания и определения его к конкретной религиозной системе. Исследуется специфика религиозной терминологической базы передаваемой информации, их смысловое значение и употребление в контексте материала. При исследовании текстов материалов экстремистского толка проводится дифференциация наличия, либо отсутствия признаков религиозной вражды, розни, религиозных радикальных взглядов и пропаганды религиозно-радикальных действий. Кроме того, исследованию подлежат материалы, в содержании которых имеются признаки политизации религии: выступления, переговоры, обращения представителей экстремистских и террористических религиозных группировок, пропагандирующие жесткую теократию, устранение «вражеских» религиозных групп, уничтожение оппозиционно настроенных представителей других религиозных групп и т.п.

Экспертная задача судебной религиозоведческой экспертизы состоит в совершенствовании методов исследования, изучении материалов, составлении религиозоведческого словаря теологических терминов, используемых непосредственно казахстанскими верующими с их спецификой распространения и понимания, исследование

религиозных материалов с позиции объективной и независимой экспертной оценки. Сегодня происходит политизация религиозных канонов экстремистскими деятелями, совершаются попытки дестабилизировать мирное сосуществование религиозных конфессий на территории Казахстана. Трансформация современного религиозного сознания в обществе, происходящая посредством усовершенствования технической передачи информации, политических процессов, изменения в социально-экономической сфере, позволяет вывести судебную религиоведческую экспертизу на новый уровень исследования.

Тем самым, судебная религиоведческая экспертиза предполагает систематизированное исследование объектов различного уровня сложности и содержания. Особое внимание уделяется содержанию поступившего на исследование материала, здесь учитываются непосредственно наличие религиозного содержания, специфика терминологической базы передаваемой информации, наличие характерных признаков принадлежности к определенному религиозному течению, смысловое значение терминов и их употребление в контексте материала, проповедование идеи о необходимости совершения насильственных действий по религиозным мотивам.

Для полного исследования материалов, эксперт прибегает к научно-теоретическому и практическому использованию инструментария в вынесении заключения по материалам религиозного характера, которые должны быть построены, в обязательном порядке, на законности, объективности, всесторонности, беспристрастности, компетентности и научных знаниях судебного эксперта.

В дальнейшем развитие судебной религиоведческой экспертизы будет совершенствоваться научно-практическими методами и приемами, которые будут применяться в исследовании материалов, в зависимости от их специфики. Поскольку любые материалы, распространяемые субъектами религиозных организаций, передаваемые ими через любые носители информации, зафиксированные правоохранительными органами, являются доказательной информацией по делу.

Главной задачей в борьбе с религиозным экстремизмом на территории Казахстана, на наш взгляд, является взаимное сотрудничество Центра судебных экспертиз МЮ РК с представителями государственных и негосударственных органов занимающиеся проблемами религии, обмен достоверной информацией о деятельности той или иной религиозной организации, которая

требует дополнительного изучения, вследствие ее новообразования и деструктивности. А также, необходимо выработать единый подход к изучению проблематики в области религии и формировании определений тех или иных религиозных организаций, их структуры и деятельности, во избежание разночтений и противоречий, всеми государственными подразделениями, занимающиеся исследованием вопроса религии, поскольку все мы призваны к созданию благоприятных условий стабильности и согласия нашего государства.

Список литературы:

1. Уголовный Кодекс Республики Казахстан с изм. и доп. от 07.11.2014 года // online.zakon.kz.
2. Методика по производству судебной религиозоведческой экспертизы / Сост.: Н.А. Муканова, Д.Р. Мусина, А.К. Избаиров, Ж.Е. Нурбаев. – Астана: ГУ ЦСЭ МЮ РК / КазГЮУ, 2015. – 116 с.
3. Методика судебно-экспертного исследования материалов, содержащих признаки религиозного радикализма (религиозный экстремизм и терроризм) / сост.: Мусина Д.Р. – Нур-Султан, 2020.
4. Мусина Д.Р. Деструктивные религиозные движения как угроза духовной безопасности в светском государстве // Гуманитарное знание и духовная безопасность: сборн. матер. III межд. науч.-практ. конф. – Махачкала: АЛЕФ, 2016. – С. 296-305.
5. Косиченко А.Г., Ашимбаев М.С. Современный терроризм: взгляд из Центральной Азии. – Алматы: Дайк-Пресс, 2002. – 213 с.
6. Мусина Д.Р. Особенности назначения и проведения судебной религиозоведческой экспертизы // Журнал Вестник права Республики Казахстан «Зангер». – Алматы, 2015. – №9 (170). – С. 55-60
7. Чалдини Р. Психология влияния. – СПб.: Питер, 1999. – 272 с.
8. Абдрасилкызы А., Муканова Н.А., Мусина Д.Р., Тышкан К. Религиозно-политический экстремизм как угроза современному обществу: научно-аналитическое исследование. – Астана: «Научно-исследовательский и аналитический центр по вопросам религии» НИАЦ», 2018. – 104 с.

*Акбарова Роза Амангельдиевна,
Руководитель альянса независимой
судебной экспертизы и
специализированных исследований*

ОСОБЕННОСТИ И ПРЕИМУЩЕСТВА КОНКУРЕНТНОЙ СРЕДЫ В СУДЕБНОЙ ЭКСПЕРТИЗЕ

Основным принципом формирования правового государства является соблюдение законности во всех сферах общественной жизни, особенно при осуществлении правосудия. Следовательно, государством на судебных экспертов возложены ответственные задачи по исследованию обстоятельств, имеющие значение для разрешения уголовного, гражданского дела либо дела об административном правонарушении, устанавливаемые путем производства экспертизы, в том числе судебной.

В настоящее время в гражданском обществе сформирован и функционирует квалифицированный, опытный корпус частных судебных экспертов, в том числе и наш Альянс независимых судебных экспертов и специализированных исследований, позволяющий в свою очередь обеспечивать альтернативную составляющую судебно-экспертной деятельности государственных органов судебной экспертизы. Его Миссия связана с проведением частной судебной экспертизы именно на профессиональном уровне, с усиленной персональной ответственностью каждого эксперта и приглашением к сотрудничеству «сведущих лиц», обладающих специальными познаниями.

Анализ законодательства, научной литературы, уголовных дел и судебных приговоров показал, что в процессе правоприменительной деятельности назначаются и проводятся государственная

религиоведческая экспертиза, проводимая специалистами КДР, а также судебно-религиоведческая экспертиза в рамках ЦСЭ МЮ и Палаты независимых судебных экспертов РК, а также судебно-теологическая экспертиза.

Говоря о целесообразности назначения и проведения судебно-теологической экспертизы в светском государстве следует отметить ее небесспорный характер. Поскольку, с одной стороны, экспертом-теологом выступает лицо, получившее высшее богословское образование, и зачастую само придерживающееся определённой религии, соответственно проводящий исследование с позиции только одной конкретной религии, что вызывает сомнение у определенной части лиц в его беспристрастности и способности проводить объективное исследование вне рамок своих убеждений и взглядов. С другой стороны, представляется, что в силу узости специализации теолог обладает более глубокими специальными знаниями в области определенной религии, чем религиовед. На основании изложенного мы считаем, что судебно-теологическая экспертиза имеет право на самостоятельное существование, поскольку в правоприменительной деятельности вероятны случаи, когда необходимы более основательные фундаментальные специальные знания в области конкретной религии и в подобных случаях должна быть возможность назначения и проведения теологической экспертизы.

В настоящее время в сети интернет существует очень много картинок, которые содержат признаки унижения или оскорбления каких-нибудь общезначимых религиозных образов. Задача эксперта-религиоведа в таких ситуациях - во-первых, показать, что этот объект действительно имеет религиозное, конфессиональное назначение, относится к определенной религиозной, культовой традиции, во-вторых, показать, что этот объект является общезначимым для верующих определенной конфессиональной направленности.

Кроме того, размещение картинок в сети интернет является публичным действием, потому что имеет широкую аудиторию для наблюдения, во-вторых, целью человека является именно оскорбление религиозного образа, а, следовательно, и религиозных чувств. К неуважению религиозных чувств относятся также действия, совершенные в местах, специально предназначенных для проведения богослужений, других религиозных обрядов и церемоний.

Задача религиоведа, который осуществляет экспертную деятельность по подобным делам, - не только описать конфессиональную принадлежность, а также показать, что для коммуникативной этики, для религиозной этики подобные действия

или предметы являются недопустимыми, аргументировав это соответствующими источниками религиозного содержания.

Вместе с тем, если посмотреть на списки запрещенных экстремистских и террористических организаций, то можно обнаружить, что около 90% этих организаций имеют в своей структуре религиозно-мотивированную идеологию. При этом, нельзя сказать, что есть такое понятие, как религиозный экстремизм, однако экстремизм может быть религиозно-мотивированным. Это обозначает, что группа, экстремистское сообщество или террористическая организация берет себе на вооружение какую-то часть вероисповедания и формирует свою идеологию, используя основы вероисповедания, привлекая граждан в свои ряды на основе этой идеологии. Так, в основе одной из террористических организаций, признанной таковой – «Исламское государство» – лежит идея создания халифата и вооруженной борьбы (джихада) для того, чтобы этот халифат создать. Методы, которыми всё это достигается, шариатом истолкованы быть не могут. Представители террористических и экстремистских сообществ вырывают из контекста какой-либо религиозной традиции нужные им цитаты, куски текстов, трактуют обряды в свою пользу. Так они религией мотивируют к участию в своих преступных сообществах.

Какая же задача стоит в данном случае перед экспертом-религиоведом? Во-первых, задача эксперта-религиоведа – квалифицировать, что именно в тексте, речи людей, их облике относится к традиции определенной экстремистской организации, действительно ли их литература экстремистского содержания, а также используются ли в представленных на исследование материалах слова, понятия, которые характерны только этому экстремистскому обществу.

С одной стороны, эксперт-религиовед квалифицирует это как определенное религиозное направление, с другой стороны, он доказывает при помощи своего заключения, что это именно террористическая организация, которая уже признана экстремистским сообществом, а люди, распространяющие эту идеологию, участвуют в распространении экстремистских материалов и вовлечении людей в данные организации.

Достаточно много экспертиз сейчас назначается с целью решения идентификационных задач, потому что уже существует множество судебных решений по экстремистским материалам, экстремистским организациям. Если где-то появляется группа, которая использует ту же символику, читает ту же литературу, пользуется такими же методами миссионерства, вербовки, как признанная

экстремистской организация, назначается экспертиза с участием религиоведа, которая должна показать, что это то же самое экстремистское сообщество. Сейчас много материалов по неоязыческой традиции, неоязыческим организациям, где эксперт-религовед должен быть максимально рациональным, должен определить, что это за организация, ее состав, идеология без оценки эмоциональной составляющей.

При этом, религиоведческая экспертиза подразумевает производство исследования не с точки зрения какой-то одной религии, а объективное и не зависимое, в т.ч. от религиозных убеждений и взглядов эксперта, исследование. Этим религиоведческая экспертиза отличается от теологической экспертизы, которую обычно проводит представитель какой-либо определенной конфессии.

В целом, особенностями и преимуществами конкурентной среды в судебной экспертизе является

- независимый и индивидуальный подход к каждому исследованию. Мы нацелены на результат, заинтересованы в положительной репутации, поэтому качество наших предоставляемых услуг постоянно растет.

- консультационная поддержка. Консультации у квалифицированных специалистов всегда полезны, так как в одних случаях предварительная консультация может послужить основанием для отказа от решения о назначении экспертизы (например, если объект непригоден для исследования и дачи заключения), в других – помогут правильно подготовить материалы для предстоящей экспертизы, подобрать образцы и т.п.

- поиск эффективных решений. Все предельно просто. Для увеличения количества назначаемых экспертиз и консультаций в Альянсе необходим профессиональный рост каждого специалиста, который обеспечивается участием в научно-методической и исследовательской работе, взаимодействием с органами судебной экспертизы, в том числе на международном уровне.

Наш профессионализм, наш опыт - ключ к успеху.

Орынтай Аян Оразбаевич,
Заместитель председателя общественного
объединения «Конгресс религиоведов»

ДИСКУРС-АНАЛИЗ КАК ЭФФЕКТИВНЫЙ МЕТОД ПРИ ПРОВЕДЕНИИ РЕЛИГИОВЕДЧЕСКОЙ ЭКСПЕРТИЗЫ

Добрый день, уважаемые участники конференции!

Спасибо большое за приглашение, спасибо организаторам за проведение столь значимого и актуального мероприятия.

Я бы хотел коснуться темы, которая, на мой взгляд, все еще остается неизученной и нераскрытой.

Тема сегодняшней моей презентации «Дискурс-анализ как эффективный метод при проведении религиоведческой экспертизы».

В целях соблюдения регламента, я затрону лишь основные аспекты применения нового для нашей отечественной практики религиоведческой экспертизы метода дискурс-анализа. Если возникнут дополнительные вопросы или предложения, буду рад дальнейшему сотрудничеству.

Итак, что же такое дискурс-анализ? Существует множество определений данной дефиниции, так как сам по себе метод приобрел особую популярность относительно недавно – начиная с XXI века.

Дискурс-анализ – это совокупность исследовательских методов интерпретации различного рода текстов или высказываний как продуктов речевой деятельности людей, осуществляемой в конкретных общественно-политических обстоятельствах и культурно-исторических условиях.

Дискурс-анализ – это прежде всего междисциплинарный метод, используемый во многих гуманитарных науках: социологии, психологии, лингвистике, философии и, с недавних пор, в религиоведении.

С помощью данного метода можно исследовать:

1. Как отдельные слова, так и весь текст и его семиотическое значение;

2. Скрытое значение слов, фрагментов или всего дискурса, то есть текста;

3. Контекст создания того или иного текста – исследование текста «вне его рамок», т.е. с учетом общественных, политических, и, в нашем случае, религиозных контекстов;

4. Вероятные интерпретации текста читателем.

Так как религиозная экспертиза напрямую касается практической деятельностью, необходимо кратко рассказать о непосредственных шагах при использовании этого метода.

1. Во-первых, необходимо проанализировать отдельные слова в более широком контексте имеющихся научных знаний;

2. Во-вторых, нужно разбить текст на отдельные лингвистические элементы и идентифицировать повторяющиеся слова, как при другом методе – контент-анализе;

3. В-третьих, необходимо определить отдельные лица, фигурирующие в тексте и определить их взаимосвязи с остальным текстом и их взаимоотношения с другими субъектами

4. В-четвертых, необходимо проделать анализ путей воздействия (эксплицитного и имплицитного) текста на читателя, то есть как должен отреагировать/рефлексировать читатель после прочтения текста?

5. В-пятых, нужно определить более широкий культурный контекст дискурса и определить потенциальный конфликт между различными дискурсами;

6. В-шестых, необходимо исследовать культурные корни данных дискурсов;

7. В-седьмых, необходим анализ путей того, как тот или иной дискурс поддерживает или подрывает определенные социальные институты;

8. В-восьмых, необходимо проанализировать потенциальный позитивный или негативный эффект дискурса для общества или других объектов.

Вышеперечисленные мною шаги одинаковы для дискурс-анализа любой гуманитарной науки, включая религиоведение.

Если же говорить о плюсах данного метода при проведении религиозной экспертизы, то можно выделить следующее.

Дискурс-анализ способствует:

1. определению смысловой структуры текста, то есть на какую группу верующих направлен предоставленный на исследование материал? Какова изначальная интенция текста?

2. вычленению из смысловой структуры фрагментов, содержащих религиозную неприязнь или чувство превосходства, основанной на религиозной принадлежности;

3. определению конфликтогенности текста через анализ его интенциональности, то есть на какие действия направлен смысл текста и являются ли эти действия потенциально конфликтными?

4. идентификации скрытого смысла текста без привлечения лингвистов и психологов – дискурс-анализ, будучи междисциплинарным методом, способен это сделать, находясь в рамках религиоведческой науки;

5. исследованию соотношения вербального и невербального – при использовании дискурс-анализа учитываются жестикация, мимика и общий дискурсивный контекст;

6. при необходимости способствует анализу более широкого контекста представленного на экспертизу материала, что позволяет учитывать общие догматические нормы того или иного религиозного направления.

Безусловно, потенциал дискурс-анализа как метода религиоведческой экспертизы требует не ограничивается вышеперечисленными пунктами.

В связи с этим, необходимо дальнейшее, более глубокое изучение потенциала дискурс-анализа как одного из эффективных методов религиоведческой экспертизы.

Во-вторых, я твердо убежден, что религиоведческой экспертизе должна основываться на проверенных сугубо-научных методах. Методы должны постоянно обновляться и пересматриваться, так как мировая наука не стоит на месте, разрабатываются и апробируются новые теории и методологии.

Так, я считаю, что дискурс-анализ, имея ряд очевидных преимуществ, должен быть рассмотрен для включения в обновленные методические пособия по проведению судебно-религиоведческой и религиоведческо-политологической экспертизы.

*Дуйсебаев Жамалбек Кудабаетич,
Конфессияаралық және өркениетаралық
диалогты дамыту жөніндегі Н.Назарбаев
орталығы, Діни ахуалды талдау және
дінтану сараптамасы институты Дінтану
сараптамасы департаментінің бас
сарапшысы*

ДІНТАНУ САРАПТАМАСЫ БАРЫСЫНДА МАТЕРИАЛДЫҢ ДІНИ БАҒЫТЫН АНЫҚТАУҒА ҚАТЫСТЫ МӘСЕЛЕЛЕР: ЖАҢА ДІНИ ТОПТАРДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Қазақстан Республикасында мемлекеттік деңгейде жүзеге асырылатын дінтану сараптамасының ауқымы кең, жүзеге асыру механизмдері едәуір бірізділікке енгізіліп, жүйеленген деп баға бере аламыз. Бұл саланың қалыптасуы мен ілгерлеуі үшін көптеген еңбектер атқарылды деп толық айта аламыз. Дегенмен, дінтану ғылымы қоғаммен тығыз байланысты ғылым саласы екені белгілі. Сондықтан, қоғамда пайда болған жаңа діни топтар, қозғалыстар және олардың іс-әрекеттеріне жалпы ғылыми баға беру, олардың діни ұстанымдары мен бағыттарын айқындау қажеттілігі туындайтыны белгілі. Бұл өз кезегінде дінтану сарапшысының аталмыш діни бағыт жайлы өз бетінше зерттеуін қажет етеді.

Дінтану сараптамасына ұсынылған материалды сарапшы тарапынан жан-жақты, толыққанды зерттеу үшін, материалдың діни бағытын анықтау, аталмыш діни бағытқа тиесілі діни терминдер мен діни ұстанымдарын т.б ерекшеліктері жайлы ақпараттар, ғылыми-зерттеу құрылымдары мен сарапшылардың (нақты салада үлкен жұмыс тәжірибесі бар) әзірлеген түрлі әдістердің болуы қажет.

Мұндағы, сараптаманың жан-жақтылығы дегеніміз – қорытынды шығару кезінде зерттеудің барлық деңгейінде сараптамалық зерттеу нысанының барлық қырларын зерттеу қажет. Көп жағдайда, мысалы, діни топтардың кей қырлары сырт көзден жасырын болады, сондықтан, сарапшы зерттеу нысанын тек сыртқы белгілері мен ұсынылған құжаттар арқылы ғана емес, жеке бақылау жолымен де зерттеуі қажет.

Сараптаманың толыққандығы дегеніміз – сарапшының қорытынды шығаруы үшін қажетті зерттеудің барлық қолжетімді нысандарын, әдістемелерін және құралдарын қолдануы.

Материалдың діни бағытын анықтау

Жоғарыда айтылғандардың негізінде, ұйымның, топтың діни не діни еместігін дінтанулық тұжырымына сәйкес анықталуы керек. Кез-келген дінге тән элементтер: **1) діни сана; 2) діни қызмет; 3) діни қатынастар; 4) діни ұйымдар.**

Діни сана. Бұл жерде діни сананың негізі діни сенім болып табылады, яғни, ешқандай дәлелдеусіз әлемнен тыс өмір сүретін күштің бар болуына сену. Бұл сенімнің түрлері: рухтарға сену, жанның және рухтардың мәңгілігіне сену (анимизм), қарапайым заттардың қасиеттілігіне сену (фетишизм), адамдар мен жануарлардың қасиетті байланысына сену (тотемизм), сиқырлы күшке сену (магия), бір Құдайға сену (монотеизм), көп құдайларға сену (политеизм). Көріп отырғанымыздай, осы жаратылыстан тыс күшке деген сенім негізінде әр діндегі сотериология (құтқарылу туралы ілім) тұжырымы негізделеді.

Сонымен қатар, діни сана күнделікті және тұжырымдалған болып екі деңгейге бөлінеді. Күнделікті деңгей дінге сенушілердің діни түсініктер, сезімдер, көңіл, дәстүрлер, әдеттерден тұратын жиынтығын құрайды. Ал, тұжырымдалған деңгей теологиялық, діни-философиялық тұрғыда негізделген діни идеялардың жүйесін құрайды.

Діни қызмет. Діни қызмет культтік және культтік емес болып бөлінеді. Культтік діни қызмет діни рәсімдер, ғұрыптар, құпиялық дәстүрлер, мінажат ету, құрбандық шалу тәрізді әрекеттерді құрайды. Ал, культтік емес қызметке әдетте діни ұйымдардың шаруашылық-экономикалық, баспахана, насихат жұмысы, тәрбиелік, миссионерлік, қайырымдылық, басқару тәрізді қызметтері жатады.

Діни қатынастар. Діни қатынастар да орнығу түрлеріне қарай культтік немесе культтік емес деп бөлінеді, біріншісінде діни рәсімдерді орындау барысында сенушілер арасында туындаған болса, екінші жағдайда культтік емес қызметті атқарғанда немесе діни бірлестіктердің ортақ іс-шараға қатысу барысында орнаған қарым-қатынастарын айтады. Бұған қоса, діни қатынастар объективті (дінге сенушілердің бір-бірімен араласуы) және субъективті (дінге сенушінің Құдайға деген қарым-қатынасы және т.б.) болып бөлінеді.

Діни ұйымдар. Олардың да діни және діннен тыс атқаратын қызметтері болады. Діни қызметтерді атқаратын ұйымдар культтік діни ұйымдар болып есептеледі, діннен тыс діни ұйымдар культтен

тыс діни қызмет атқарады. Культтік діни ұйымдар кең түрде қалыптасқан бірнеше типке байланысты бөлінеді діни бірлестік, секта және деноменация. Ұсынылған әр типте өзіне тән айырмашылықтары бар

Өзіндік қалыптасқан дәстүрлермен айқындалатын салыстырмалы түрде ауқымы кең діни бірлестік; Ізбасарлары руханият және сенуші қауым болып бөлінеді; Діни қызметшілері арнайы діни білім алып, өз қызметіне сай діни лауазымдарға тағайындалады; Қай мемлекетте орналасса, сол мемлекетпен ынтымақтастық қарым-қатынас орнатуға тырысады; Басқару қызметі [1].

Секта (лат. sekta – мектеп, бағыт, ілім, sequor - еру) – төмендегідей белгілермен ерекшеленетін діни ұйымның түрі:

- Өздерін таңдаулы деп есептеу (мұндай секта тек таңдаулылар үшін ғана);

- Кең тараған діни сенімге қарсы әрекеттерімен танылуы;

- Әр мүшенің қасиеттілігі;

- Харизматикалық лидердің (әдетте жетекшінің) маңызды рөл ойнауы;

- Ресми емес, эмоционалды-тұлғалық мінажаттар ету;

- Белсенді миссионерлік қызмет;

- Топ мүшелерін қатаң бақылау;

- Тарихи қалыптасқан діндерге қарсылық, әлеуметтік тұрғыда оқшаулану, өмірін жасырын ұстау, өзі қызмет етіп жатқан мемлекеттің құндылықтары мен қағидаларына, қоғамға қарсы келу.

Көп жағдайда секталар оларды құрған харизматикалық лидерлерінің өмір сүруімен байланысты болады, лидерлері болмаған жағдайда бірама бәсеңдеп өз қызметін мүлдем тоқтатуы мүмкін, кейбіреулері деноминацияға айналуы ықтимал [2].

Діни бірлестіктер. Қазақстан Республикасының «Діни қызмет және діни бірлестіктер туралы» Заңына сәйкес діни бірлестіктердің мәртебесі жергілікті, өңірлік және республикалық діни бірлестіктер болып бөлінеді:

- ҚР кемінде елу азаматының бастамасы бойынша құрылған, бір облыстың, республикалық маңызы бар қаланың және астананың шегінде әрекет ететін діни бірлестік жергілікті діни бірлестік болып танылады;

- Кемінде екі облыстан, республикалық маңызы бар қалалардан және астанадан өкілдік ететін, олардың әрқайсысынан ҚР кемінде екі жүз елу азаматы бар екі және оданда көп жергілікті діни бірлестіктердің қатысушылары (мүшелері) болып табылатын, ҚР

кемінде бес жүз азаматының бастамасы бойынша құрылған діни бірлестік өңірлік діни бірлестік болып танылады;

- Барлық облыстардан, республикалық маңызы бар қалалардан және астанадан өкілдік ететін, ҚР кемінде бес мың азаматының бастамасы бойынша құрылған, олардың әрқайсысында Қазақстан Республикасының кемінде үш жүз азаматы бар, сондай-ақ Қазақстан Республикасының барлық аумағында өз құрылымдық бөлімшелері (филиалдары мен өкілдіктері) бар діни бірлестік республикалық діни бірлестік болып танылады.

Жаңа діни топтардың ерекшеліктері

Бүгінгі таңда толеранттылық ұстанымға негізделген конфессияаралық қарым-қатынас пен қоғамдық тұрақтылыққа кері әсер ететін, діни өшпенділік пен діни алауыздықты қоздыратын, зорлық-зомбылыққа шақыратын, азаматтардың қауіпсіздігіне, өміріне, денсаулығына, имандылығына, құқықтары мен бостандықтарына қатер төндіретін, түрлі діни рәсімдер өткізуді насихаттайтын жаңа топтар пайда болуда. Аталмыш діни топ өкілдері өздерін «Жаңа тәңіршілер» деп таныстыруда.

Ұстанымдары:

Жаңа тәңіршілер тобының ықпалына түскен азаматтардың тұлғасындағы ерекшеліктер төмендегідей (психологиялық портреті):

1. Бұл топтың өкілдері өздерін Қазақ дүние танымының жоқтаушылары ретінде көрсетеді. Бұл сенімнен басқа азаматтардың барлығы «бөгде» немесе «сатқын» саналады. Олардың түсіндіруі бойынша «Шежіре» – көктен түскен қасиетті ұлы кітап. Шежіре тек қазақ халқына ғана берілген ұлылық, өзге ұлттарды шежіре түсінігі жоқ.

2. Қазақ ежелден ұлы халық. Олардың ұстанымы бойынша: Қазақ «Көк Түріктен» тараған емес, Қазақ түрік тілдес халық емес т.б. Әлемде қазақ дүниетанымынан (жаңа тәңіршілік сенімнен) асқан сенім жоқ.

3. Бөгделер түсінігі. Қазақ емес ұлттар мен тәңірші емес азаматтардың (осы сенімді ұстанудан бас тартқандар) барлығы – бөгделер, келімсектер. Бөгделердің қазақ тарихы, қазақ тілі, қазақ діні жайлы сөз қозғауға хақысы жоқ.

4. Қазақ тарихы, қазақ тілі, қазақ дүниетанымы жайлы тек ұлттық намысты ту еткендер (осы сенімді ұстанушылар) ғана баяндауға міндетті.

5. Қазақ жерінде ислам мен суфизмді насихаттау, руханиятты Яссауи алып келді деп дәріптеу қазақ халқын адастыру болып

табылады. Яссауи ілімі мен ислам діні «бөгде». Ислам арабтың діні. Оған сенетіндер «Арабқұлдар» саналады.

Христианизм, исламизм, ленинизм, капитализм, коммунизм, демократизм бәрі қазаққа бөгде. Суфизмде, Яссауиде қазаққа бөгде. Бөгделердің ойына еруші қазақтарда – бөгде, яғни, олар «сатқындар».

6. Қазақ билігі, қазақ саясаты Шежіре ілімінің заңдылықтарына (жаңа тәңіршілер түсінігіне) сай жүргізілуі қажет.

7. Таңір дінінің діни рәсімдері, діни мейрамдары, салт-дәстүр, әдет-ғұрыптары бар. Оларды орындауда Шежіре ұлы кітабына сүйену керек деп есептейді [3. 6-11].

Мемлекеттік рәміздерге қатысты көзқарастары:

Қырғыз еліндегі исламофобтық тәңіршілердің жетекшісі Анарбек Усупбаевтың (Манас Орда қозғалысының жетекшісі) пікірі бойынша, Қырғызстан Республикасының мемлекеттік туы дұрыс бейнеленбеу себепті, елдің дамуына кедергі келтіріп тұр. Оның айтуы бойынша: «Қырғызстан елінің туында бейнеленген күннің бетіндегі шаңырақ күн сәулелерінің таралуына кедергі келтіріп, күн бетіндегі шаңырақ «түрменін» қызметін атқарып тұр. Күннің бетіндегі шаңырақты алып тастаған жағдайда ғана қырғыз елінде саяси жеңістерге қол жеткізеді», - деп, мәлімдейді.

Жоғарыда баяндалған мәлімдемені негізге ала отырып ҚР аумағындағы тәңіршілер жетекшісі: «ҚР мемлекеттік туындағы ою дұрыс орналаспау себепті тудағы қыранның еркін ұшуына кедергі келтіріп тұр. Егер, тудағы оюды қыранның астына орнатса, Қазақстан елі экономикалық жетістіктерге қол жеткізетін еді», деп мәлімдейді.

Белгілері:

1. Таң-ір исламофобтық бағытының топ өкілдері әлеуметтік желілерде діни өшпенділік пен діни алауыздықты қоздыру, ислам сеніміндегі азаматтардың діни сенімін қатаң айыптаумен, ислам пайғамбарына тіл тигізу, мұсылман азаматтардың діни сезімдерін қорлау, ислам сенімі мен Құран аяттары жайлы жалған ақпараттар тарату арқылы танылған.

2. Таң-ір қоғамдық бірлестігі өкілдері тарапынан діни рәсімдер өткізуді қолға алып, күнделікті сағат 10:00, 13:00, 21:00 де әлеуметтік желілер арқылы онлайн діни рәсімдер өткізуде. Аталған рәсімдерге азаматтарды шақырып насихаттауда. Сондай-ақ, өз мүшелерін әр жерлерде «жаназа», «ас» діни рәсімдеріне қатысу арқылы өз әрекеттерін насихаттауды талап етуде.

3. Ислам дініне тиесілі Құран кітабы мен аяттарын радикалдық, экстремистік ұстанымды насихаттайды деп ақпараттар тарату, ислам діні құндылықтарын жоққа шығарып, Мұхаммед пайғамбарға тіл тигізу.

4. Ислам дініне сәйкес көзқарас білдірген қазақтың тарихи және ағартушы тұлғаларына қатысты түрлі жалған ақпараттар тарату. Мысалы, Бұхар жырау, Қожа Ахмет Яссауи, Сұлтан Бейбарыс, Ақсақ Темір, Құнанбай мен қазақтың ұлы ақыны Абайға, Мәшһүр Жүсіп Көпейұлын сынды тұлғаларды «сатқындар», «арабқұлдар» деп айыптап, тіл тигізіп, балағаттау.

Жаңа тәңіршілдік бағыты топтарға тиесілі терминдік сөздер:

Ораза. Ор-яма, косить, жатва. Аза-помощь. Басқалармен бөлісу, мұқтаждарға үлестіру.

Қазақ. Қаз-копай. Ақ-клетка. «Қазақ» сөзі «копай клетку», «Ақты клетка». Қазақ –Ақты қазатын ілім.

Шежіре. Жаратылу кітабы. Көктен түскен қасиетті кітап.

Сақ (Скиф)- Ядро. Бүкіл ақпаратты ұрпаққа жеткізуші.

Тәңір-Рибосомы. Тең-Равный. Ір-Белок. Таң-Ір – белок. Таң-Ір жалпы тіршіліктің дін дінгегі. Тәңір адам денесінде Ақтың ішінде «белок» түзіп өмірді туындатады.

Тән-Ір. Тән-тело. Ір-Белок. Тело Белок деген ұғым береді.

«О, көк Тәңірі!» сөзі «О, сфера удивительного белка!» деген ұғым береді.

Үш төбе би – Билік иелері, мемлекетті басқарушылар, жер мен жер қазба байлықтарының иесі, бүкіл әскердің басшысы. Үш төбе би өмір бойына сайланады.

Ел басы. Үш төбе бидің біреуі 7 жылға сайланып «Елбасы» атанып, 7 жыл сайын ауысады [3. 196].

Кірмелер. Қоныс аударушылар – переселенцы. Малай, жалшы, қара жұмысшы –гастарбайтеры. Қаңғыбас, қайыршы, кезбе, сұрамсақ, тілемсек –шатающеся мигранты. Кірмелер мен келімсектер –кезіп келіп ақиқатты кесушілер.

Өмін. «Өмін – Айтқан сөзіме көңіл бөл» деген мағынада.

Ден – Құдай. Ден –Құдай заңдылықтары.

Ғұмыр – Адам-Аруақ, Аруақ-Адам түсінігі. Адамның қайта айналып өмірге келу, қайта туу түсінігі.

Тозақ – қайта туу үшін кедергілердің болуы.

Жұмақ – өмірге пәк болып қайта келу.

Құрдым – пенденің тірі кезіндегі жасаған қылмыстары себепті қайта өмірге келе алмай қалу, үлкен қасірет.

Азан – жалыну, жалбарыну, тілеу.

Құран – «Соберись, соберник, сочинение, моление, умиротворение, обращение к богу» деген орыс сөздердің басын қосқанда ішкі сырын ашатын Таңірлік дүние таным.

Аруақ–бір ғана Ақтан тұратын –мәңгілік өмір иесі.

Періште – іште орналасқан пері. Адамның ішкі жан дүниесі.

Адам Ата – Таңір дінінің пайғамбары, ол қазақ болған. Адам Атаға құдіретті кітап берілген – ол Шежіре.

Абыз – Таңір дінінің басшысы, Құдай мен Аруақтың атынан сөйлейтін қасиетті тұлға. Сабырдың ең жоғарғы сатысына жеткен – адам.

Аркат - Таңір дінінің аймақтық басшысы, Аруақтың атынан сөйлейтін қасиетті тұлға. Сабырдың ең жоғарғы сатысына жеткен – адам [3. 339].

Молда – Таңір дінінің ілімін меңгерген, шәкірттер дайындайтын тұлға.

Мысыман – Таңір дініне берілген адам.

Мұсылман – Таңір дінін сатып кеткен сатқын адам. Мұсыл – нестойки, Ман –человек.

Намаз – Құдайдың төрт мезгіл, күн мен түн т.б заңдылықтары. Құдайдың тәңіршілер үшін намаз оқиды.

Ауыз бекіту – диета. Ауыз бекіту парыз емес.

Тақарат – табиғатты аялау, күнге қыздырыну, суға шомылу, тауға шығу т.б.

Дәріет – жылына бір рет шөптен жасалған дәрілер арқылы іш құрлысын тазалау.

Жоғарыда келтірілген жаңа діни топтардың насихаттап жүрген діни терминдерінің көпшілігі ислам дінінің қолданыстағы діни терминдік сөздерін бұрмалап пайдалану екені байқалады. Мұндай ұқсас терминдер дінтану сараптамасының жан-жақтылығы зерттелуіне кері әсерін беретіні белгілі.

Қорыта айтқанда, дінтану сараптамасы діни сенім бостандығы мен құқығының заңдық кепілдігін қамтамасыз ету жүйесінде аса маңызды орынды иеленуде және мемлекет тарапынан болсын, қоғам тарапынан болсын діни ахуалды бақылап отыруды қажет екені байқалады. Дінтану сараптамасы тек діни мазмұнды материалдар мен әдебиеттерге ғана жүргізіледі деген біржақты пікір қалыптаспауы керек, дінтану сараптамасы жеке діни бірлестіктің діни қызметін, жаңа діни топтардың қоғамдағы әрекеттерін толыққанды бақылау, тексеру

жүргізу, заңға қайшы жақтарын анықтау, олардың діни қызметіне ғылыми негізделген және дәйекті сараптамалық қорытынды жасап шығатын салаға айналуы тиіс деп есептейміз.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Аринин Е.И. Религиоведение. М.: Академический проект, 2004. 288-309 б
2. Элбакян Е.С. Секта религиозная // Элбакян Е.С. Религии России: словарь-справочник. 245 б.
3. Тоқтар Бисенбинов. Алматы: «Ақиқат», 2006 ж. 600 б.

*Мирзаходжаев Абдулла Абибуллаевич,
Қазақстан Республикасы Әділет
министрлігі
«Сот сараптамалары орталығы» РМҚК
филиалы Шымкент қаласы бойынша
сот сараптамалары институтының
бас сарапшысы*

ҚАЗАҚСТАНДА СОТ ДІНТАНУШЫЛЫҚ САРАПТАМАСЫ ӨНДІРІСІНІҢ БҮГІНГІ ТАҢДАҒЫ ЖАҒДАЙЫ

Қазақстан Республикасы Президентінің «Қазақстан Республикасындағы құқық қорғау органдары жүйесін одан әрі реформалау туралы» 1997 жылғы 22 сәуірдегі Жарлығымен сот сараптамасы өндірісі қылмыстық қудалау органдарынан алынып, Әділет министрлігінің құзіретіне беру көзделді. Осылайша, бір ведомство шеңберінде бірыңғай сараптама жүйесінің негізі қалыптасты.

Сараптама қызметін одан жетілдіру мақсатында Қазақстан Республикасындағы сот-сараптама қызметі туралы Қазақстан Республикасының 2010 жылғы 20 қаңтардағы Заңы қабылданды. Келесі ретте ҚР Үкіметінің 9 арнайы қаулысы шықты.

Келесі жаңғыру елбасының 2013 жылы 30 қаңтарда «Құқық қорғау жүйесін одан әрі жетілдіру» бойынша кеңесте Сот сараптамасы орталығының материалдық-техникалық базасын және штаттық бірлігін түбегейлі өзгерту шараларын қолдануды тапсырды.

Осы жылдың 12 ақпанында Президент Қауіпсіздік кеңесінің хатшысына сот сараптама қызметін жетілдіруге байланысты тағы да тапсырмалар берді.

Қайта құрылған кәсіпорынның қызметін реттеу мақсатында 2017 жылғы 10 ақпанда Сот-сараптама қызметі туралы Қазақстан Республикасының Заңы қабылданды. Мұның бәрі сот сараптама түрлерінің қалыптасуы мен дамуына айтарлықтай ықпал етті.

Қылмыстық жаңа түрлерінің пайда болуы сот сараптамасында жаңа сараптама түрлерінің пайда болуына себеп болады. Сонымен қатар қылмыстық, азаматтық және әкімшілік құқық бұзушылық істер бойынша дәлелдеме ретінде сот сараптамасының маңызы ерекше орын алады. Зерттеу объектілерінің де шеңбері күннен күнге ұлғайып, сот

сараптамасын жүргізудің жаңа әдістемелері пайда болуда. Сараптаманың соңғы түрлерінің біріне сот дінтанушылық сараптамасы жатады.

Сот сараптамасы жүйесінде діни сипаттағы материалдарды сот-сараптамалық зерттеу 2004 жылдан бастап жүргізіліп келеді.

Соңғы кездері Таяу Шығыс елдеріндегі саяси ахуалдың ушығуы діни шиеленісті одан әрі өршітіп, діни мазмұндағы материалдардың таралу аумағының артуына байланысты Сот сараптамалары орталығының құрылымдық бөлімшелеріндегі дінтанушы сарапшылардың зерттейтін материалдар көлемі де артып, зерттеу әдістері жаңа тәсілдерді қолдануды қажет етті.

2004-2015ж.ж. аралығында дінтанушылық зерттеу сот психологиялық-филологиялық сараптама шеңберінде жүргізіліп келсе, 2015 жылдың 26 қаңтарында №52 Министрдің бұйрығымен 21.1. Сот дінтанушылық сараптамасының түрі мемлекеттік тізілімге енді.

ҚР Әділет министрінің 12.12.2017 № [1568](#) бұйрығымен сараптаманың жаңа түрі 21.2 «Діни сипаттағы объектілерді сот-сараптамалық дінтанушылық саясаттанушылық зерттеу» түрі мемлекеттік тізілімге енді.

Бұл өз кезегінде дінтанушы сарапшыларға жаңа міндеттерді жүктеді. Атап айтқанда, жаңа әдістемелер дайындау, біліктілікті жетілдіру, тәжірибе алмасу сынды кешенді іс-шараларды қажет етті. Содан 2015ж. Алматы қ. бойынша Сот сараптамалары институтының бас сарапшы Д.Мусина және сол кездегі Сот сараптамасы ғылыми-зерттеу институтының директоры Н.А.Мұқанованың дайындауымен «Сот дінтанушылық сараптамасын жүргізу жөніндегі» әдістеме, 2016 жылы аталған қызметкерлермен «Діни радикализм (діни экстремизм мен терроризм) белгілері бар материалдарды сот-сараптамалық саясаттанушылық-дінтанушылық зерттеу» әдістемесі жарық көрді.

Бүгінгі таңда діни мазмұндағы материалдарға дінтанушылық сараптамасы Республиканың 5 облысында жүргізіледі. Атап айтқанда: Астана (4 дінтанушы сарапшы), Алматы (2 дінтанушы сарапшы), Ақтөбе (3 дінтанушы сарапшы), Шығыс Қазақстан облысында (1 дінтанушы сарапшы), Шымкент қаласы бойынша (2 дінтанушы сарапшы), штаттық бірлік бойынша жалпы саны 12 сарапшы дінтанушылық және дінтанушылық саясаттанушылық сот сараптамасын жүргізеді. Оның ішінде 1 дінтану мамандығы бойынша PhD докторы, дінтану мамандығы бойынша 2 докторант, 5 магистр, 4 жоғары білімі бар сарапшылардан тұрады.

Діни мазмұндағы материалдар бойынша сот дінтанушылық сараптамасын жүргізуде қолданылатын, 4 негізгі әдістеме бар.

Діни мазмұндағы әр түрлі материалдар оның ішінде: бұқаралық ақпарат құралдары, газет-журналдар, әлеуметтік желілердегі үндеулер, аудио-бейне жазбалар, интернет желісінде ақпараттық мәтіндер, хат алмасулар, үнпарақтар мен ұнқағаздар сот дінтанушылық сараптамасының тікелей зерттеу объектілері болып табылады.

Діни мазмұндағы материалдар бойынша ҚР ӘМ Сот сараптамалары орталығында әлеуметтік, ұлттық, діни араздықты қоздыруға, Қазақстан Республикасының құрылысын күштеп өзгертуге, билікті күштеп басып алуға, терроризмді насихаттауға немесе терроризм актісін жасауға жария түрде шақыруға, террористік топты құруға, оған басшылық етуге және оның қызметіне қатысуға, сондай-ақ терроризмді, экстремизмді жүзеге асыруына байланысты қызметіне тыйым салу немесе тарату туралы сот шешімінен кейін қоғамдық не діни бірлестіктің не өзге ұйымның қызметін ұйымдастыруға не қатысуға байланысты қылмыстық істер бойынша сот дінтанушылық және сот саясаттанушылық дінтанушылық сараптамалары жүргізіледі.

Діни белсенділіктің ұлғаюына байланысты, экстремизм мен терроризмді насихаттайтын материалдардың, деструктивтік сипаттағы діни ұйымдардың қатарына қосылуға шақыратын үгіттеу сипатындағы ақпараттың көп таралуы байқалады.

Осындай хабарламаларды қамтитын материалдардың ерекшелігі терең талдау мен ғылыми-практикалық зерттеу әдістерін әзірлеуді талап етеді. Соңғы кездері сот сараптамасына қазіргі уақытта технологияларды жетілдіру арқылы ақпаратты беруге қатысты айтарлықтай техникалық прогресі байқалатын объектілер келіп түсуде. Түп тамырында мемлекеттің ұлттық қауіпсіздігіне қауіп-қатер төндіретін экстремистік сипаттағы радикалдық идеялар жатқан діни бірлестіктердің белсенді қызмет жасауы, жаңа үлгідегі діни ұйымдардың пайда болуы жан-жақты сарапшылық зерттеуді талап етеді.

Сот дінтанушылық сараптамасын жүргізу үшін дінтану, исламтану, дін тарихы саласындағы арнайы ғылыми білімнің қолданылуын талап ететін діни мазмұндағы материалдар тағайындалады, себебі бұл мәтіндер діни терминология мен анықтамаларды қамтиды, діни қайраткерлер бұл мәтіндердің көмегімен өздерінің негізгі идеяларын насихаттайды.

Соңғы жылдары сот сарапшыларының ғылыми-практикалық қызметінде орындалатын міндеттердің шеңбері мен объектілердің сипаты, ғылыми-әдістемелік зерттеулердің қолданылуы кеңейді.

Сот дінтанушылық сараптамасы қызметкерлерінің сот тәжірибесі зерттеу әдістерін жетілдіруден, материалдарды зерттеуден,

таралу және түсіну ерекшеліктерімен Қазақстандағы діндар адамдардың тікелей пайдаланатын теологиялық терминдерінің дінтану сөздігін құрастырудан тұрады. Қазіргі кезде экстремистік белсенділер діни қағидаларды саясатпен байланыстырып жатқандықтан, зерттеуде ортақ гуманитарлық білімдер жүйесінің әдістері қолданылады. Ақпараттың техникалық берілуін жетілдіру, адамның санасына психологиялық ықпал ету, саяси процестер, әлеуметтік-экономикалық саладағы өзгерістер арқылы қоғамдағы заманауи діни сананың өзгеруі сот дінтанушылық сараптамасын зерттеудің жаңа деңгейіне шығаруға мүмкіндік береді.

Болашақта сот дінтанушылық сараптамасының дамуы ерекшеліктеріне байланысты материалдарды зерттеу әдістері мен тәсілдерінің көмегімен жетілдірілмек. Осы проблеманы шешуге арналған әдіс елдегі діни жағдайға байланысты болғандықтан, құқық қорғау органдары тіркеген кез келген ақпарат тасығыштары арқылы берілетін діни сипаттағы материалдардың діни ұйымдар субъектілерінің таратуы іс бойынша дәлелдеме ақпарат болып табылады.

Сараптаманың зерттеу мәнін зерделеу кезінде негізгі мынадай дінтанушылық және жалпы ғылыми әдістер қолданылады:

Типологиялық әдіс – дін өз құрамы мен мазмұны бойынша әртүрлі феноменді білдіреді. Алуан түрлі мәдени материалды табысты зерделеу мен сипаттау үшін, оны жүйелендіріп, тәртіпке келтіріп, топтастыру қажет. Бұл үшін типологизация секілді ғылыми әдіс қолданылады.

Типологиялық әдіс зерделенетін объектілерді қандай да бір белгілер бойынша бөлшектеу және топтастыру рәсімдерінің жиынтығын білдіреді. Типологизация нәтижесінде белгілердің статистикалық тұрақты топтары пайда болады – түрлер, олар белгілі бір объектілер, құбылыстар үшін типологиялық ортақтық үлгісін бейнелейді. Қандай да бір объект белгілерінің инварианттылығы оны тиісті үлгіге жатқызуға мүмкіндік береді. Түр ішіндегі объектілер белгілерінің айырмашылықтары кездейсоқ сипатты қамтиды, бұл айырмашылықтар, кез келген түрдегі объектілер қасиеттерінің айырмашылықтарымен салыстырғанда, елеусіз. Типология құбылыстардың, қасиеттердің, факторлардың және өзгенің түрлерін зерделеу үшін қажетті, ол құбылыстың мазмұнын анықтауға көмектеседі.

Дінтануда типологиялық әдістің көмегімен діндердің тарихи түрлері, діни ұйымдардың түрлері бөлінеді.

Сот дінтанушылық сараптамада типологияны құру кезіндегі қиындықтар:

- 1) діни бағыттардың алуан түрлілігімен;
- 2) діни бағыттардың толассыз өзгеруімен;
- 3) жаңа діни ұйымдардың пайда болуымен, сондай-ақ кейбір қызметтегі діни ұйымдар мен бағыттардың мазмұны мен белгілерінің өзгеруімен айқындалады.

Интерпретация әдісі (герменевтикалық әдіс)

Герменевтикалық талдаудың негізгі рәсімдері – *түсіну және интерпретация*.

Интерпретация (лат. interpretatio – түсіндірме) – зертеу пәні ретінде мәтінде жасалған мәнін ашу процесі бар. Герменевтикада екі көзқарас қалыптасқан: интерпретациялық процесстің мәніне қатысты: біріншіге сәйкес, интерпретация автор ойларының қайта құруы, зерттелетін объектіде оларды анықтау; екіншіге сәйкес – *интерпретация* болмыс тудырушыға қатысты жеке секілді қарастыратын, тексттің имманенттік логикасын күшейту нәтижесінде *өзіндік ой құру*.

Интерпретация – мәтіннің ойын меңгеруді ұсынатын, түсінік табу тәсілі.

Түсініктің екі түрге бөлінеді: интуитивтік – ойдың толық берілуіне сәйкес болады, дивинация арқылы - болжам. Түсініктің екінші түрі дискурсивтік – ол мәтін бөліктерінің мағыналық талдау нәтижесінде жалпы мәтінді түсіну, жалпы және жеке мағыналарын салыстыру.

Герменевтикалық әдістің спецификалық ерекшелігі диалогтік сипаты болып табылады. Түсінік автордың және интерпретатордың диалогы. Мәтінді түсіну «*жақсы түсіну*» *принципі* нәтижесінде қол жеткізеді, ол қазіргі заманғы зерттеуші мәтінді автордың өз деңгейінде түсіну (атап айтқанда, дінтану, дін тарихы, философия, мәдениеттану және басқада гуманитарлық пәндер саласында арнайы білімі бар, мәтінді автор интерпретация, автордың ойын және мәтін мәнін түсіну мүмкін болады) қажет ететін идеяға негізделеді.

Жалпы, сот дінтанушылық сараптамасының зерттеу әдістемесін үнемі жаңартып, толықтырып отырған жөн, себебі әр жылы жаңа діни ұйымдар, жаңа діни сенім-нанымдар, догматикалар пайда болады. Бір діни ұйымның уақыт өте келе саясаты мен ұстанымдары, көзқарастары өзгеруі мүмкін. Ал, ескі әдістемелер сот дінтанушылық сараптамасын жүргізуге қиындық тудыруы мүмкін. Бұған қоса, сот дінтанушылық сараптамасы өндірісін жүргізуші сарапшылардың біліктілігін жүйелі түрде жетілдіріп отыру тиіс.

Шагдарова Толкын Амзеевна,
*Ведущий научный сотрудник НИИСЭ
РГКП «Центр судебных экспертиз МЮ РК»,
старший преподаватель ВШП
АО «Университет КАЗГЮУ
им. М.С.Нарикбаева»*

ПРОЦЕССУАЛЬНАЯ РЕГЛАМЕНТАЦИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СПЕЦИАЛИСТА И СУДЕБНОГО ЭКСПЕРТА В УГОЛОВНОСУДОПРОИЗВОДСТВЕ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Уголовно-процессуальная деятельность как всякая деятельность зависит от многих обстоятельств, в том числе, и правового характера. Юридической основой активной уголовно-процессуальной деятельности является уголовно-процессуальный статус каждого участника уголовного процесса. По мнению Коомбаева А., «...именно в статусе участника процесса коренятся правовые возможности проявления активности личности. Поэтому правильное определение правового положения личности в законе служит показателем ее правовой свободы, ответственности, а также «вооруженности» и «защищенности». Связь между процессуальным статусом и процессуальной деятельностью обусловлена внутренней связью и соотношением их компонентов. Не имея прав, обладая им недостаточно или не понимая сущности и возможности их реализации, субъект не в состоянии проявить себя соответствующим образом. Проблема фактической реализации процессуальных статусов участников зависит от соразмерного и правильного определения их процессуального статуса. В этой связи, на наш взгляд, одним из актуальных вопросов, подлежащих рассмотрению, является определение процессуального статуса специалиста как субъекта доказывания в соответствии с нормами действующего уголовно-процессуального закона.

Выявление, раскрытие и расследование преступлений в современных условиях связаны с применением новых и все более совершенных научно-технических средств и научных методов

обнаружения, фиксации, изъятия и исследования доказательств. Без активного участия специалистов в производстве по уголовным делам решать задачи уголовного судопроизводства в этих условиях весьма сложно. Привлечение данного участника процесса обусловлено прежде всего наличием у него специальных знаний.

Уголовно-процессуальный закон предусматривает участие при производстве следственных и иных процессуальных действий специалистов различных профилей, если их знания и навыки, профессиональная подготовка и опыт работы позволят эффективно провести следственное действие. В ст. 80 действующего УПК Республики Казахстан указано, что «...специалистами являются также педагог, психолог, участвующие в следственных и иных процессуальных действиях с участием несовершеннолетнего, а равно врач, участвующий в следственных и иных процессуальных действиях...». Однако наиболее часто к участию в следственных действиях привлекают специалиста-криминалиста – сотрудника специализированного подразделения правоохранительных или специальных органов. Традиционно данные специалисты оказывают содействие в проведении следственных осмотров, следственного эксперимента, обыска и выемки, допроса, проверки показаний на месте, негласных следственных действий и т.д., а также при выдвижении следственных версий.

Новеллой и в УПК Республики Казахстан от 1997 года (с изменениями и дополнениями от 2012 года) является включения нормы, предусматривающей проведение исследования и дачи заключения на стадии досудебного производства по уголовному делу специалистом, являющим сотрудником уполномоченного подразделения органов внутренних дел Республики Казахстан в качестве специалиста. Введение данной нормы, отсутствие регламентации поручения данному сотруднику проведения исследования и дачи им заключения, ограничение возможности исследования только сотрудником органов внутренних дел приводит к мысли о том, что данная норма затрагивает интересы следователей и дознавателей, проводящих расследование преступлений, так как исследовательская деятельность специалиста имело место в правоприменительной практике как часть исследования материалов уголовного дела, собранных следователем с участием специалиста и выражалась в виде проведения специалистом-криминалистом предварительного исследования объектов, «...не приводящих к полному или частичному уничтожению объектов либо изменению их внешнего вида или основных свойств...». Результаты таких

исследования оформлялись письменно и приобщались к протоколу того следственного действия, в рамках которого возникла необходимость предварительного исследования собранных доказательств.

Принятый в 2014 году, действующий УПК Республики Казахстан лишь закрепил нормы, внесенные в 2012 году в предыдущий УПК РК, при этом перечень прав специалиста были значительно расширены и связаны с проведением исследования и дачи заключения. Трансформация норм, регулирующих деятельность специалиста, в действующем УПК может свидетельствовать о том, что законодатель легализовал те формы участия специалиста, которые были выработаны на практике на протяжении длительного времени, что привело к еще более размытости границ между понятиями «судебный эксперт», «заключение судебного эксперта» и «специалист», «заключение специалиста», что привело к неоднозначности понимания роли и места специалиста в процессе. Вместе с тем, следует подчеркнуть, что основной функцией специалиста все же является оказание содействия при участии следственных действий в собирании, исследовании и оценке доказательств. Несмотря на отсутствие в нормах статьи 60 УПК РК прямого требования процессуального закона об участии специалиста в следственных действиях, лапидарность норм указанной статьи позволяет сделать вывод, что применение непосредственно следователем научно-технических средств иногда затруднительно по ряду причин, но так как «...следователь обязан принимать все меры к всестороннему, полному и объективному исследованию обстоятельств дела...», то в этом случае привлекается соответствующий специалист, при этом перечень следственных действий не ограничен.

Вопрос приобретения процессуального статуса участником процесса, в том числе и статуса специалиста, имеет важное значение не только с точки зрения обеспечения реализации его прав и обязанностей, но и в части начала возникновения отношений между ним и лицом, ведущим процесс, например, начало возникновения отношений между следователем и специалистом. Данным началом возникновения отношений между указанными лицами может выступать факт совершения преступлений, который определяет не только необходимость привлечения следователем специалиста, но и определяет отрасль знаний, присущих привлекаемому в качестве специалиста «сведущему лицу», решаемых данным лицом задач в процессе участия в следственных и иных действиях, например, обнаружение трупа на месте происшествия предполагает привлечение

в качестве специалиста эксперта судебно-медицинской экспертизы, перед которым стоит задача по оказанию помощи в осмотре трупа, при установлении факта совершения кражи в квартире - участие специалиста-криминалиста, который оказывает содействие в обнаружении следов рук, взлома и т.д.

Алимова Э.А., полагает, что «...недостаточная четкость правового регулирования статуса специалиста проявляется и в неполном регламентировании уголовно-процессуальным законодательством статуса специалиста уполномоченного подразделения правоохранительного органа...». Продолжая сказанное, автор полагает необходимым использования в уголовном процессе понятия «судебный специалист» [8;59].

Соглашаясь с позицией Алимовой Э.А. касательно неурегулированности статуса специалиста при участии его в судопроизводстве, вместе с тем следует отметить, что в введении нового участника процесса – «судебного специалиста» - нет необходимости. Анализируя нормы статьи 80 действующего УПК РК, в частности, при изучении перечня прав, которыми обладает специалист, в п. 6 ч. 3 рассматриваемой статьи можно отметить разделение среди лиц, привлекаемых в качестве специалиста, выраженное в ограничении прав: специалисты, не являющиеся сотрудниками уполномоченных подразделений правоохранительных или специальных органов, не могут проводить сравнительные исследования или применять методы, «...не приводящее к полному или частичному уничтожению объектов либо изменению их внешнего вида или основных свойств исследование...», при этом ход и результаты проведенного исследования специалистами должно найти отражение в протоколе либо официальном документе, который приобщается к материалам уголовного дела.

В тоже время, результаты исследования, проведенные специалистом-криминалистом должны быть отражены в его заключении, порядок оформления и содержание которого урегулирован нормами статьи 117 УПК РК, при этом рассматриваемое процессуальное лицо в отличие специалистов-«некриминалистов», имеет право проводить сравнительные исследования, применять методы, которые могут привести к частичному уничтожению объекта «...в объеме, не исключающем проведение по этим объектам судебно-экспертного исследования...».

Разделение специалистов на специалистов-криминалистов и специалистов-«некриминалистов», ограничение вторых в полномочиях в части проведения сравнительных исследований и дачи заключений

значительно сужает возможности участия судебного эксперта как специалиста, в то время как последний обладает не просто специальными знаниями, а специальными научными знаниями и, имея технические условия, а также используя методики судебно-экспертных исследований, может на более квалифицированном уровне не только оказать консультативную помощь при собирании, исследовании и оценке доказательств, но и решить задачи, поставленные перед специалистом-криминалистом в части проведения сравнительных исследований или же применения разрушающих методов, например, при исследовании наркотических средств или лакокрасочных материалов и покрытий, и т.д.

В тоже время, если участие судебного эксперта в качестве специалиста в следственных действиях является, согласно нормам статьи 93 УПК РК, основанием для его отвода при производстве судебных экспертиз за исключением случаев его участия в качестве специалиста при осмотре трупа, то проведение исследования специалистом-криминалистом и дача им заключения не относится к основаниям его отвода. Исходя из содержания статьи 92 УПК РК, можно сделать вывод о том, что специалист-криминалист, который традиционно участвует в следственных и иных действиях, может не только оказывать консультативную и техническую помощь, но и проводить самостоятельные исследования и давать заключение, которое имеет статус самостоятельного доказательства, то есть в одном лице сочетаются функции двух участников процесса, обладающих специальными знаниями. Имеющийся дисбаланс в наделении прав специалистам-криминалистам и специалиста-«некриминалистом» не позволяет в полной мере реализовать институт специалиста при расследовании уголовных дел.

Исходя из указанного следует отметить, что основной функцией специалиста все же является оказание содействия, что способствует получения лицом, проводящем досудебное расследование уголовных дел доброкачественных доказательств. Учитывая данный факт следует согласиться с тем, что специалист, в том числе и специалист-криминалист, не является самостоятельным процессуальным лицом, кроме того, последний находится в ведомственной зависимости от лица, ведущего процесс (следователя, дознавателя) его деятельность «...не является автономной...специалист обладает производными субсидиарными процессуальными функциями...» [12;226].

Наличие в нормах, определяющих статус специалиста пробелов, что приводит к неоднозначному их толкованию и применению. Новеллы, регламентирующие правовой статус специалиста и его

участие в производстве по уголовному делу, опыт практической реализации данных новелл актуализировали ряд проблем, связанных с участием специалиста и специалиста - криминалиста в уголовном судопроизводстве, размытость в функциях специалиста-криминалиста и судебного эксперта таких как проведение исследования и дача заключения, ошибочное восприятие следователями и судьями роли специалиста при участии его в следственных действиях и проведении исследования. Наделение специалиста, а именно специалиста-криминалиста функцией проведения исследования привело к совмещению прав, которые ранее были присущи эксперту, такие как знакомиться с материалами, относящимися к предмету исследования и заявлять ходатайства о предоставлении ему дополнительных материалов необходимых для дачи заключения, а также функцией следователя – вести переговоры с участниками процесса по вопросам, связанным с проведением исследования, без ведома органа, ведущего уголовный процесс и самостоятельно собирать материалы исследования. Представляется, что основная роль, определяющий статус специалиста, заключается в оказании содействия при собирании, исследовании и оценке доказательств лицу, ведущему расследование, оказание консультативной помощи.

По мнению Еремина С.Н., между экспертом и специалистом имеются три основных различия, которые прослеживаются в следующем:

- 1) функции
- 2) методы работы
- 3) порядок оформления и процессуальное значение результатов работы.

Сравнивая определения заключения эксперта как «оформленный в соответствии с требованиями настоящего Кодекса документ, отражающий ход и результаты судебно-экспертного исследования» с определением заключения специалиста «оформленный в соответствии с требованиями части третьей настоящей статьи (ст. 117 УПК РК) и представленный в письменном виде официальный документ, отражающий содержание исследования и выводы по вопросам, поставленным перед специалистом лицом, ведущим уголовный процесс, или сторонами.», а также сведения, которые должны быть отражены в рассматриваемых документах участники процесса не видят каких-либо различий между ними.

Некоторые ученые считают, что данная правовая конструкция содержит ряд выраженных понятийных противоречий, требующих

своего разрешения. В частности, Степанов В.В. и Шапиро Л.Г. к ним относят следующие:

- одинаковое наименование законодателем двух различных видов доказательств (заключение эксперта и заключение специалиста). На их взгляд, придание одинакового наименования представляется непродуманным. Следует согласиться с позицией указанных ученых. Как отмечалось выше, это приводит к ошибочному восприятию двух разных видов доказательств как одно и то же. Учеными предлагается применить иной термин, который терминологически показал бы отличие между ними, например, актом, справкой и т.д., отличным от заключения;

- не предусмотрены механизм получения заключения специалиста. Отсылка к нормам главы 34 и 35 в УПК РК не позволяет полного уяснения процедуры назначения исследования специалистом, действия лица, назначающего исследования в вопросах обеспечения соблюдения прав и законных интересов участников процесса при проведении специалистом, а именно специалистом-криминалистом,

Отнесение заключения специалиста к доказательствам, формируемым в ходе расследования преступления вызывает множество вопросов, в том числе и касающихся регламентации получения этого доказательства. Закономерным является стремление правоохранительных органов расширить возможности и разнообразить формы использования достижений технических и естественных наук в уголовном процессе, особенно на начальной стадии расследования уголовных дел, по документах, следам, вещественным доказательствам, собранным при производстве неотложных следственных действия на первоначальной стадии расследования. Вместе с тем, ряд ученых высказывают свое сомнение относительно доказательственной ценности такого вида доказательства. Внедряя в перечень доказательств такой новый вид доказательства, по их мнению, законодатель не указал, как и каким образом может быть истребовано и получено заключение специалиста [26; 32-33]. Применяя рассматриваемую позицию ученых к нормам национального уголовно-процессуального закона, можно отметить, что и в УПК РК нет правовой регламентации обстоятельств, при которых возможно получение заключения специалиста, регламентация процедуры его получения, а также связанные с данной деятельностью механизмы соблюдения прав и законных интересов лиц, участвующих в уголовном судопроизводстве.

Зернов С.И. указывает, что «...через заключение специалиста могут быть легализованы, получить законное признание так

называемые предварительные исследования...» [31; 16]. Следует признать, что предварительное исследование играет определенную роль при принятии решения о начале расследования уголовного дела, выборе направления расследования, выявлении источников доказательств. Полагаем, что исследование, проводимое специалистом, обоснованно в тех случаях, когда возникает угроза утраты свойств объекта либо его результаты необходимы для принятия решения о задержании преступника по «горячим следам», особенно в условиях, когда в срок до 48 часов при совершении уголовного правонарушения и в течение 72 часов при совершении тяжких или особо тяжких преступлений возникает необходимость содержания задержанного под стражей (ч.4ст. 131 УПК РК). Для санкционирования следственным судьей меры пресечения как содержание под стражей прокурор обязан представить следственному судье постановление о возбуждении ходатайства о санкционировании содержания под стражей с приложением копий материалов уголовного дела, подтверждающих обоснованность ходатайства. Результаты предварительного исследования, проводимого специалистом, могут служить тем самым обоснованием ходатайства о принятии данной меры пресечения.

Деление доказательства на виды зависит от различного подхода к понятию доказательства. Только при понимании доказательства как единства его формы и содержания возможная их правильная классификация, когда в основе деления доказательств на виды лежит их процессуальная природа – комплекс важнейших свойств и характеристик каждого доказательства. Основываясь на процессуальной природе доказательств, содержательный анализ специфических и наиболее существенных особенностей формы и содержания заключения эксперта, что позволяет раскрыть сущность и понятие заключения эксперта как доказательства. Поэтому рассматривая вопрос о понятии заключения эксперта необходимо уяснить следующие признаки, присущие только этому виду доказательств:

- наличие у судебного эксперта специальных научных знаний и их применение при проведении экспертного исследования;
- особый статус судебного эксперта, положение которого закреплено в уголовно-процессуальном законе и определяют его процессуальное положение как источника доказательства – заключения судебного эксперта;
- проведения судебной экспертизы как самостоятельного следственного, процессуального действия, имеющего четкую

регламентацию и основания ее назначения и проведения и, как следствие, единственный, определенный законом способ получения заключения эксперта;

- статус заключения эксперта как особого процессуального документа, имеющий определенную структуру и содержание, отличающего его от других доказательств, в первую очередь от структуры и содержания заключения специалиста (выше приведены различия в содержании);

- проведение экспертного исследования и дача заключения только по его результатам, при этом следует отметить, что выводы носят мотивированный характер, то есть научно-обоснованный.

Касательно вопросов, решения которых изначально предполагают квалификацию деяния или преступления, подобные как «имеет ли место поджог?» или «какие нарушения были допущены при проведении финансовой операции?», полагаем, что они не должны ставиться перед специалистом при проведении им специализированного исследования. В каждом конкретном случае, назначению исследования должна предшествовать консультация со специалистом, при этом, полагаем такую консультативную помощь может оказать и тот специалист, которому планируется назначить исследование, так как в случае специалиста рассматриваемая ситуация не будет служить основанием для его отвода. Анализируя данный факт, мы приходим к парадоксальной ситуации, когда специалист совмещает в себе две функции: с одной стороны, он может оказывать консультативную помощь при составлении постановления о назначении исследования, как в ситуации, связанной с назначением судебной экспертизы, но с другой стороны, после оказания данной помощи ему могут поручить проведение исследования, указав об этом в постановлении о назначении исследования.

В случае назначения судебной экспертизы также имеются проблемные вопросы, которые требуют разъяснения и понимания. Так, спорным является включение норм п.3 ч.3 статьи 122 УПК РК, которая предусматривает проведение экспертного исследования по адвокатскому запросу на договорной основе. Однако, как известно, помимо фактического основания проведения судебной экспертизы – необходимость применения специальных научных знаний для установления обстоятельств, имеющих значение (ст. 270 УПК РК), назначение судебной экспертизы предполагает также и наличие юридического основания, которым выступает процессуальный документ – постановление о назначении судебной экспертизы, так как данное действие является самостоятельным процессуальным

действием, осуществляемое лицом, ведущим процесс. Адвокатский запрос не является процессуальным документом, а адвокат – лицом, ведущим процесс. Специфика судебной экспертизы как следственного действия заключается в том, что формирование доказательства – заключения судебного эксперта – осуществляется не следователем, а судебным экспертом. Вместе с тем, это следственное действие, тогда как адвокат не уполномочен проводить его в силу своего процессуального статуса. Рассмотренная ранее норма противоречит нормам уголовно-процессуального закона в части наделения несвойственными адвокату полномочиями, что также, на наш взгляд, относится к пробелам и коллизиям в УПК РК.

Если говорить о коллизиях в процессуальном законе, то следует также отдельно рассмотреть нормы, регламентирующие порядок назначения повторной экспертизы. В соответствии с ч.3 ст. 287 УПК РК «повторная экспертиза назначается для исследования тех же объектов и решения тех же вопросов в случаях, когда предыдущее заключение эксперта недостаточно обоснованно, либо его выводы вызывают сомнение, либо были существенно нарушены процессуальные нормы о назначении и производстве экспертизы.». Как мы видим, основным требованием для производства повторной экспертизы является требование проведения исследования тех же объектов и решения тех же вопросов. Однако, в п. 8 указанной статьи противоречит вышеуказанным нормам: «если вторая или последующая по счету экспертиза назначается по нескольким основаниям, одни из которых относятся к дополнительной экспертизе, а другие – к повторной, такая экспертиза производится по правилам производства повторной.». На практике судебным экспертам приходится часто сталкиваться с ситуацией, когда при назначении повторной экспертизы следователь включает в перечень вопросов, ранее решенных в первичной экспертизе, дополнительный вопрос либо предоставляет дополнительные материалы и объекты, результаты исследования которых существенно влияют на формулируемые выводы. Данные выводы чаще всего не совпадают с выводами в первичной экспертизе. В виду того, что назначение подобных экспертиз по двум основаниям в последнее время приобретает постоянный характер, решить данную проблему, на наш взгляд, возможно только методической работой со следователями и судьями на постоянной основе по вопросам особенностей назначения повторной либо дополнительной экспертиз. Лишь постоянное, систематическое взаимодействие со следователями и судьями позволит решить данную проблемную ситуацию

Таким образом, на наш взгляд следует ограничить процессуальную роль специалиста только оказанием консультативной помощи при поиске, обнаружении, фиксации, изъятия и предварительного исследования доказательств, а также в применении научно-технических средств при производстве следственных действий. В свою очередь, функции судебного эксперта не вызывают каких-либо сомнений и противоречий и остаются постоянным – проведение исследования, основываясь на специальных научных знаниях. Четкое разграничение процессуальных функций двух участников уголовного процесса позволит нормативно закрепить их процессуальный статус, а также устранить коллизии в процессуальном законе, что в конечном счете позволит упорядочить деятельность специалиста и судебного эксперта, более четко определить их процессуальный статус.

Список литературы:

1. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 года № 231-V ЗРК. <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000231#z22>.
2. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан. Комментарий. – Алматы. Жеті жары. 2002 г. С.226.
3. Коомбаев А. Уголовно-процессуальный статус – юридическая основа активной уголовно-процессуальной деятельности участников процесса.//Актуальные вопросы современной науки. Мат-лы межд.науч.-практ.конф., посвященной 45-летию Карагандинской академии МВД РК им. Б.Бейсенова, 2014 г., С.140
4. Алимова Э.А. Проблемы участия специалиста в современном уголовном процессе Республики Казахстан.Вестник криминалистики. №1(69) – 2019. С.59.
5. Еремин С.Н. Заключение специалиста как новый вид доказательства в уголовном судопроизводстве (уголовно-процессуальное и криминалистическое исследование): Дисс. ... канд. юрид. наук. – Краснодар, 2004. - 205 с.
6. Степанов В.В., Шапиро Л.Г. Специальные знания в уголовном судопроизводстве. Монография//Юрлитинформ. М., 2008, С.67.
7. Зернов С.И. Заключение специалиста как новый вид судебных доказательств//Криминалистические средства и методы в раскрытии и расследовании преступлений: Материалы 2-ой Всероссийской науч.-практ.конференции по криминалистике и судебной экспертизе. М., 2004.

Темирбаев Талгат Тулюбаевич,
Главный эксперт департамента
религиоведческой экспертизы
Института анализа религиозной ситуации и
религиоведческой экспертизы
Центра Н.Назарбаева по развитию
межконфессионального и
межцивилизационного диалога

РЕЛИГИОВЕДЧЕСКАЯ ЭКСПЕРТИЗА В СТРАНАХ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ: ПРОЦЕДУРА И ОСОБЕННОСТИ

Введение

Распад советской системы с его атеистической моделью общества и восстановление независимости государств Центральной Азии (далее ЦА) послужили импульсом для повышения значимости роли религии в процессе формирования гражданского общества и развития правового государства. В этой связи, одним из ключевых аспектов общественно-политической жизни стран ЦА становится раскрытие конструктивного потенциала религии.

Тем не менее все большее распространение получает тенденция использования религиозных доктрин и чувств верующих в деструктивных целях. При этом воздействие на сознание широких масс осуществляется посредством печатной и аудиовизуальной продукции как наиболее эффективной формы подачи и распространения информационного материала.

В целях защиты прав и свобод, физической и духовной безопасности гражданского общества государственные органы вынуждены осуществлять регулятивные функции в сфере религии. В этих условиях все большую значимость приобретает религиоведческая экспертиза, как один из важных инструментов регулирования религиозной деятельности. Религиоведческая экспертиза проводится как при регистрации религиозных объединений и миссионеров, так и при распространении материалов религиозного характера.

Историческая общность, языковое и религиозное сходство, наличие общих традиций и обычаев народов, проживающих в ЦА, послужило основанием для выбора региона.

В рамках статьи будут рассмотрены особенности проведения религиозно-правовых экспертиз в разрезе пяти стран ЦА по ряду параметров: нормативно-правовые акты, уполномоченные органы, сроки проведения и характерные особенности.

Казахстан

Нормативно-правовые акты, регулирующие процесс религиозно-правовой экспертизы

В настоящее время религиозно-правовая экспертиза регулируется несколькими нормативно-правовыми актами, среди которых Закон Республики Казахстан «О религиозной деятельности и религиозных объединениях» от 11 октября 2011 года № 483-IV, а также «Правила проведения религиозно-правовой экспертизы» от 30 декабря 2014 года № 162.

Орган уполномоченный за проведение религиозно-правовой экспертизы

Уполномоченным органом за проведение религиозно-правовой экспертизы является Комитет по делам религий Министерства информации и общественного развития Республики Казахстан.

Срок проведения религиозно-правовой экспертизы

Двадцать два рабочих дня, с возможностью продления на пятнадцать рабочих дней.

Характерные особенности процедуры религиозно-правовой экспертизы

К особенностям процедуры религиозно-правовой экспертизы можно отнести наличие квалификационных требований к экспертам. В законодательстве отражен список специальностей экспертов, привлекаемых для проведения религиозно-правовой экспертизы: религиоведение, теология, исламоведение.

Другой особенностью является возможность подачи заявления о проведении религиозно-правовой экспертизы по средствам веб-портала «электронного правительства» наряду с традиционной подачей через канцелярию уполномоченного органа.

Также следует отметить, что в Казахстане реализуется информационная система «Кибернадзор». В рамках которой на материалы религиозного содержания проводится религиозно-правовая экспертиза в целях оперативной блокировки экстремистского контента в сети интернет.

Кыргызстан

Нормативно-правовые акты, регулирующие процесс религиозной экспертизы

Правовой основой религиозной экспертизы в Кыргызской Республике (далее КР) является Закон «О свободе вероисповедания и религиозных организациях в Кыргызской Республике» от 31 декабря 2008 года № 282, Положение «О государственной комиссии по делам религии в Кыргызской Республике» от 23 марта 2012 года № 71.

Орган уполномоченный за проведение религиозной экспертизы

Орган ответственный за проведение процесса религиозной экспертизы в КР – Государственная комиссия по делам религий при Президенте Кыргызской Республики.

Срок проведения религиозной экспертизы

Один месяц с возможностью продления еще на один месяц.

Характерные особенности процедуры религиозной экспертизы

Одной из особенностей процесса исследования религиозной литературы в КР является наличие теологической экспертизы наряду с религиозной экспертизой.

Другой ключевой особенностью является проведение комплексных экспертиз при участии экспертов филологов-лингвистов и психологов, что по мнению эксперта И. Аслановой, повышает качество и присваивает комплексный характер религиозным экспертизам [1].

Узбекистан

Нормативно-правовые акты, регулирующие процесс религиозной экспертизы

Религиозная экспертиза в Республике Узбекистан регламентируется Законом «О свободе совести и религиозных организаций» от 14 июня 1991 года № 289-ХП и Постановлениями Кабинета министров Республики Узбекистан «Положение о порядке осуществления деятельности по изготовлению, ввозу и распространению материалов религиозного содержания на территории Республики Узбекистан» и «Положение о порядке проведения государственной религиозной экспертизы материалов религиозного содержания» от 20 января 2014 года № 10.

Орган уполномоченный за проведение религиозной экспертизы

Уполномоченный орган за проведение религиоведческой экспертизы - Комитет по делам религий при Кабинете Министров Республики Узбекистан.

Срок проведения религиоведческой экспертизы

Экспертиза выполняется уполномоченным органом в течение десяти рабочих дней со дня обращения.

Характерные особенности процедуры религиоведческой экспертизы

Одной из главных особенностей процесса религиоведческой экспертизы в Узбекистане являются короткие сроки. Наряду с этим фактом, следует выделить другую особенность, которая выражается во внесении компонента теологической экспертизы в религиоведческую экспертизу. Так, согласно Закону и Положениям регулирующих процедуру проведения экспертизы в наименовании услуги определяется как «государственная религиоведческая экспертиза», вместе с тем в определении «заключение экспертизы» дается следующая формулировка: «письменный документ, официально закрепляющий факт проведения теологического исследования в отношении материалов религиозного содержания на наличие отклонений или искажений от религиозных канонов...» [2].

Таджикистан

Нормативно-правовые акты, регулирующие процесс религиоведческой экспертизы

Правовой основой для проведения религиоведческой экспертизы в Республике Таджикистан служит Закон «О свободе совести и религиозных объединениях» от 26 марта 2009 года № 489 и Постановление Правительства Республики Таджикистан «Об утверждении Порядка проведения государственной религиоведческой экспертизы» от 2 июля 2009 года № 389.

Орган уполномоченный за проведение религиоведческой экспертизы

Органом уполномоченным за проведение религиоведческой экспертизы является Комитет религии, регулированию национальных традиций, торжеств и обрядов при правительстве Таджикистана.

Срок проведения религиоведческой экспертизы

Один месяц с возможностью продления еще на один месяц.

Характерные особенности процедуры религиоведческой экспертизы

К основным особенностям процедуры религиоведческой экспертизы в Таджикистане можно отнести наличие классификации

видов экспертиз, прав и обязанностей экспертов, проводящих экспертизу. Так, в нормативно-правовых актах отражены следующие виды экспертиз – первичная, дополнительная, повторная, комиссиянная и комплексная. Эксперт вправе отказываться от дачи заключения, если поставленные вопросы выходят за пределы его специальных знаний.

Туркменистан

Нормативно-правовые акты, регулирующие процесс религиозной экспертизы

Процесс проведения религиозной экспертизы регламентируется Законом «О свободе вероисповедания и религиозных организациях» от 26 марта 2016 года и Постановлением Правительства Республики Туркменистан «Об утверждении Порядка проведения религиозной экспертизы».

Орган уполномоченный за проведение религиозной экспертизы

Комиссия по работе с религиозными организациями и экспертизе ресурсов, содержащих религиозные сведения, издательской и полиграфической продукции в Туркменистане.

По причине отсутствия общедоступной информации не удалось изучить процедуру религиозной экспертизы в Туркменистане.

Заключение

В ходе изучения и анализа нормативно-правовых документов и практик проведения религиозной экспертизы в странах ЦА, было выявлено следующее:

- Во всех странах сформирована нормативно-правовая база, регулирующая процесс религиозной экспертизы;
- В трех республиках действуют отдельные уполномоченные государственные органы, ответственные за процедуру религиозной экспертизы в лице Комитетов (Казахстан, Узбекистан, Таджикистан), а в двух остальных данную функцию выполняют государственные Комиссии (Кыргызстан, Туркменистан);
- Сроки проведения религиозной экспертизы прописаны в нормативно-правовых актах и составляют в среднем 30 дней, исключением является Узбекистан -10 дней;
- Характерные особенности касаются вопросов квалификации экспертов, способов подачи заявлений о проведении

религиоведческой экспертизы, сроков, прав и обязанностей экспертов, а также видов экспертиз.

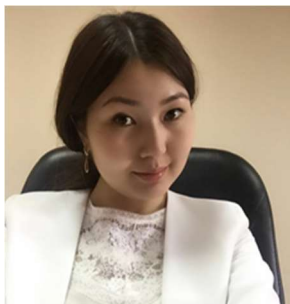
Таким образом, в каждой из стран ЦА процедура религиоведческой экспертизы имеет сформированную нормативно-правовую базу, уполномоченные органы и особенности. Все это свидетельствует о высокой значимости религиоведческой экспертизы и формировании ее как важного института, являющегося реально действующим инструментом в регулировании религиозной деятельности.

Данное обзорное исследование выявило интерес для более подробного изучения данной темы. Особое внимание следует уделить анализу проблем религиоведческой экспертизы в странах ЦА и путям их решения. В этой связи, считаем целесообразным рассмотрение возможности создания общей площадки уполномоченных экспертов стран ЦА. Полагаем, что совместные усилия будут направлены на обмен передовым опытом и методологией, на повышение квалификации, на внедрение инновационных технологии в целях усовершенствования процесса религиоведческой экспертизы.

Список литературы:

1. Интервью с И. Аслановой – эксперт-религиовед, старший преподаватель кафедры ЮНЕСКО по изучению мировой культуры и религий Кыргызско-Российского Славянского университета.

2. Пункт 4, Статья 1. Положение о порядке осуществления деятельности по изготовлению, ввозу и распространению материалов религиозного содержания на территории Республики Узбекистан.

*Асылбекова Гулдара Шашубаевна,
Ведущий эксперт департамента
религиоведческой экспертизы
Института анализа религиозной ситуации
и религиоведческой экспертизы
Центра Н.Назарбаева по развитию
межконфессионального и
межцивилизационного диалога*

АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ПРОВЕДЕНИЯ РЕЛИГИОВЕДЧЕСКОЙ ЭКСПЕРТИЗЫ

В настоящее время роль религии как системы мировоззрения и образа жизни общества заметно возросла. Растет интерес представителей различных слоев населения к духовной, в том числе – к религиозной составляющей жизнедеятельности.

Сегодня между представителями различных религий и конфессий в стране сформированы благоприятные условия сосуществования и эффективного взаимодействия. Межконфессиональные отношения в Казахстане являются примером для других стран. В целом религия становится необходимым и, безусловно, позитивным фактором развития общества и государства.

Вместе с тем, к сожалению, с возрастанием роли религии обнажились и отрицательные аспекты религиозной жизни части населения. В частности, в стране увеличилось число граждан, противопоставляющих себя сложившимся устоям и государству, участились случаи отказа некоторых верующих исполнять конституционный, гражданский долг перед обществом. Более того, у некоторой части верующего населения стали проявляться крайние формы агрессии и религиозного радикализма, что в совокупности угрожает безопасности граждан и стабильности в государстве в целом.

Высокая динамика развития религиозной ситуации в стране требует от нас решительных, системных, а главное - согласованных действий, направленных на упорядочение происходящих в религиозной сфере процессов.

В этом контексте религиоведческая экспертиза играет важную роль в сохранении безопасности в стране. Основной задачей проведения религиоведческой экспертизы является изучение объекта экспертизы на предмет выявления противоречий нормам Конституции

и законодательства Казахстана, а также нарушений прав и свобод граждан, что закреплено нормативными правовыми актами.

В ходе проведения религиоведческой экспертизы экспертами проверяется наличие в содержании материала:

- призывов, направленных на разжигание социальной, расовой, межнациональной и межрелигиозной розни;
- признаков религиозного, политического и национального экстремизма и терроризма;
- признаков посягательства на права, свободы и законные интересы человека и гражданина в зависимости от его социальной, расовой, национальной, религиозной или языковой принадлежности, или отношения к религии.

В случае выявления в содержании объекта идей, противоречащих законодательству Казахстана, объект не рекомендуется к использованию и распространению на территории Республики Казахстан.

В связи с ростом количества пользователей таких социальных сетей, как Вконтакте, YouTube, Facebook, Instagram, Twitter, Телеграм и др., объем поступающих на экспертизу ссылок продолжает ежегодно увеличиваться.

Результаты социологических исследований показали, что большинство казахстанцев черпают знания из Интернета, в том числе и религиозные.

Подобная беспечность и незнание достоверности религиозных источников часто становится причиной радикализации пользователей и рекрутирования в ряды деструктивных течений и международных террористических организаций.

В Казахстане практически все религиозные объединения имеют свои официальные интернет-ресурсы, на которых представлена достоверная информация о религии, в т.ч. на своих аккаунтах в социальных сетях.

Получение новостей и трендов в религиозной сфере из Интернета возможно только при посещении проверенных источников только официальных интернет-ресурсов и страниц соцсетей зарегистрированных религиозных объединений.

Вся религиозная литература и материалы религиозного характера при ввозе или печати согласно действующему законодательству должны проходить обязательную религиоведческую экспертизу в Комитете по делам религий Министерства информации и гражданского общества РК и только после получения согласования (на 2 стр. издания указывается что данное книга прошла процедуру

экспертизы), данная литература может распространяться в магазинах при мечетях, церквях и костелах, а также продаваться в зарегистрированных точках продажи религиозной литературы, список которых имеются на сайтах акиматов областей и городов (в стране зарегистрировано 292 стационарные точки/магазины по продаже религиозной литературы).

Поэтому при встрече посторонних людей или продажи религиозной литературы на улицах желательно не покупать подобную литературу ввиду того, что она может быть сомнительного характера.

Толесу Габбатов,
*Конфессияаралық және
өркениетаралық диалогты дамыту
жөніндегі Н.Назарбаев орталығы,
Діни ахуалды талдау және дінтану
сараптамасы институты Дінтану
сараптамасы департаментінің аға
сарапшысы*

ДІНТАНУ САРАПТАМАСЫН ЖҮРГІЗУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Бүгінгі таңда, жаһандану заманында ғылымның, техниканың қарқынды дамуына байланысты кез-келген құбылысты, кез-келген жобаны сараптамалық талдаусыз, сараптамалық бағалаусыз елестету қиын. Әуел баста, тек қылмыстық жағдайларға байланысты сот сараптамасы болмаса медицина сараптамасы болса, бүгінгі таңда сараптама түрлері мен сараптама жүргізудің ауқымы ұлғаяды. Қазіргі уақытта сараптаманың лингвистикалық, психологиялық тәрізді түрлерінің қатарында дінтану сараптамасы ерекше орын алады.

Қазіргі уақытта «Дінтану сараптамасы» сөз тіркесі заңдық, ғылыми айналымға еніп, өзіндік жеке салаға айналды деп толық айта аламыз. Қазақстанда дінтану сараптамасын жүргізу тәжірибесі ең алғаш рет 2007 жылы басталған. Дінтану сараптамасын жүргізу Қазақстан Республикасы Үкіметінің «Дінтану сараптамасын жүргізу ережесін бекіту туралы» 2007 жылғы 30 қаңтардағы № 70 қаулысына сәйкес жүзеге асырылды. Аталған қаулыға сәйкес бұрын Әділет министрлігінің, кейін Мәдениет және ақпарат министрлігінің қарамағында қызмет атқарған Дін істері комитеті дінтану сараптамасын жүргізіп келді. Қазіргі уақытта, «Дінтану сараптамасын жүргізу қағидаларын бекіту туралы» ҚР Мәдениет және спорт министрінің 2014 жылғы 30 желтоқсандағы № 162 бұйрығына сәйкес дінтану сараптамасы жүргізіледі.

Қазақстан Республикасының 2011 жылдың 11 қазандағы «Діни қызмет және діни бірлестіктер туралы» заңы қабылданып, онда «Дінтану сараптамасы» арнайы жеке баппен енгізіліп, қағидалары мен тәртіптері белгіленген.

Дінтану сараптамасының негізгі қызметі.

Дінтану сараптамасы кәсіби білімді пайдалану арқылы діни саланы объективті зерттеудің арнайы әдісі болып табылады.

1) діни сенім бостандығын қорғауды қамтамасыз ету функциясы – бұл тұрғыда дінтану сараптамасы діни қызмет субъектілерінің, діни бірлестіктердің діни сенім бостандығын, діни қызметті жүзеге асыруда құқықтық механизм болып табылады;

2) мемлекеттік тіркеуге ұсынылған ұйымдар мен бірлестіктердің дінилігін айқындайды, заңға қайшы тұстарын анықтап, зерттеуді көздейді;

3) діни бірлестіктердің қызметі барысында қолданатын діни мазмұндағы баспа өнімдерінің, әдебиет және ғаламтор желісіндегі материалдарының мазмұнының заңға қайшылығын тексеру;

4) миссионерлердің үгіт-насихат жүргізу барысында қолданатын материалдарын тексеру;

5) шет елдерден әкелінетін материалдар мен әдебиеттердің мазмұнында экстремистік белгілері бар нысандарды айқындау және т.б.;

6) мемлекеттің конституциялық-зайырлық принциптерін сақтау, бұл тұрғыда дінтану сараптамасы діни бірлестіктердің мемлекеттің заңнамасын қаншалықты сақтап отырғандығын бақылауға, реттеуге мүмкіндік береді [1, 12 б.].

Негізді құқықтық реттелген жағдайда дінтану сараптамасы жаңа немесе саны аз діни бірлестіктерді негізсіз айыптаулар мен күмәндардан қорғаса, екінші жағынан қоғамды, мемлекетті кейбір діни бірлестіктер мен ұйымдардың, жалған діни бірлестіктердің (әсіресе жариялаған мақсаттары шынайы діни тәжірибесіне сәйкес келмейтін ұйымдар) қызметін әшкерелеп, жағымсыз әсерлерінен қорғайды. Яғни, дінтану сараптамасы кәсіби білімді пайдалану арқылы діни саланы объективті зерттеудің арнайы әдісі іспеттес болып табылады.

Дінтану сараптамасының негізгі қағидалары.

Дінтану сараптамасының негізгі қағидаларына тоқталатын болсақ, ол негізінен сараптама жүргізудің бастауын, тағайындалуын анықтайды. Сондықтан, қағидалар дінтану сараптамасының маңызды реттеуші функциясын, оның ішінде құқықтық тұрғыдан реттеудің жетекші бастамаларын бекітуге септігін тигізеді.

Дінтану сараптамасының негізін құрайтын қағидаларды төмендегідей көрсетуге болады:

- ҚР Конституциясында бекітілген жалпы құқықтық қағидалар, оның ішінде – әр адамның ар-ождан бостандығы құқығын, сонымен қатар, діни бірлестіктердің құқығын сақтау қағидасы;

- Кәсіби қағидалар, сарапшының біліктілігі, сарапшының тәуелсіздігі, бейтараптығы, зерттеу жұмысының бейтараптылығы, жан-жақтылығы, толықтығы, кешенді дінтану сараптамасын жүргізу.

- Аталған қағидаларға жекелей тоқталып өтсек. Сарапшының біліктілігі қағидасы сарапшының ұсынылған материалдың діни бағыты, мазмұны т.б ерекшеліктерін қатысты білімі болып табылады.

Сарапшының тәуелсіздігі қағидасы сарапшының қандай да бір адамның әсерінен тәуелсіз болуды ғана емес, сарапшының жеке дүниетанымдық көзқарасының тәуелсіз болуын талап етеді. Сараптама жүргізу барысында сарапшы өзіне ұсынылған нысанды зерттеудің әдістерін, тәсілдерін, құралдарын таңдау барысында еркін болуы керек. Яғни, оған белгілі бір мазмұнда сараптама қорытындысын жасап шығуға ешкімнің әсері және құқығы болмауы тиіс. Сарапшының өзі де дүниетанымдық көзқарасын, жеке діни сеніміне қарамастан бейтарап болуы керек. Дінтану сараптамасын жүргізетін сарапшының тәуелсіздігіне қатысты бірнеше аспектілерді атап өтуге болады:

Дінтану сараптамасын тағайындаушы мемлекеттік органның лауазымды тұлғаларынан тәуелсіз болуы. Яғни, негізгі қағида бойынша сарапшы сол мекемеде жұмыс жасамауы тиіс және сараптаманы тағайындаушы лауазымды тұлғалармен туыстық қарым-қатынаста болмауы керек;

Сарапталушы ұйымнан тәуелсіз болу. Дінтану сараптамасы мемлекеттік-діни қарым-қатынас саласына қатысты болғандықтан, белгілі бір діни бірлестіктің өкіліне сарапшылық қызметті тапсыруға болмайды, бұл тәуелсіз сарапшы қағидасын ғана бұзып қоймай, дінаралық шиеленіс де тудыруы мүмкін. Сарапшы дүниетанымды бейтарап, төзімді және өз қызметінде тек қана ғылыми білімді және құқықтық нормаларды басшылыққа алу керек;

Басқа сарапшылардан тәуелсіз болу. Көп жағдайда, әсіресе Ресей мемлекетінің мысалында дінтану сараптамасы кешендік, яғни, комиссиялық түрде жүргізіледі. Бұл жерде, сарапшының нақты тәуелсіз ұстанымының болғаны маңызды, іс бойынша шындыққа қол жеткізу мақсатында әріптестерінің алдында өз ұстанымын қорғап шыға алуы керек.

Зерттеу жүргізудің бейтараптылығы, жан-жақтылығы, толықтығы бір-бірімен тығыз байланысты болғанымен жекелей алып қарастыру болады.

Зерттеудің бейтараптылығы дегеніміз – сарапшының зерттеудің бейтарап әдістері мен құралдарын қолдануы және зерттеу нәтижесі бойынша қорытынды шығару барысында жеке пікірдің болмауы. Кез-келген сараптамалық зерттеу нақты білім саласының заманауи даму деңгейіне сәйкес келетін ғылыми және тәжірибелік негізде жүргізілуі керек. Осы қағидалар негізінде зерттеудегі кез-келген ақпаратты

сарапшы ғылыми негізделген және верификацияланған әдістерді қолдану арқылы алуы және түсіндіруі керек. Бұл қағида сарапшының қандай бір діннің ақиқаттығы немесе жалғандығына қатысты баға беру пікірінен алшақ болуды көздейді. Осындай бағалау пікірлердің болмауы – сараптама қорытындысының бейтараптылығын қамтамасыз етеді. Мұндай нәтижеге қол жеткізу үшін, ғылыми-зерттеу құрылымдары мен сарапшылардың (нақты салада үлкен жұмыс тәжірибесі бар) әзірлеген түрлі әдістердің болуы қажет.

Сараптаманың жан-жақтылығы дегеніміз – қорытынды шығару кезінде зерттеудің барлық деңгейінде сараптамалық зерттеу нысанының барлық қырларын зерттеу қажет. Көп жағдайда, мысалы, діни өмірдің кей қырлары сырт көзден жасырын болады, сондықтан, сарапшы зерттеу нысанын тек сыртқы белгілері мен ұсынылған құжаттар арқылы ғана емес, жеке бақылау жолымен де зерттеуі қажет [2, 55 б.].

Сараптаманың толыққандығы – сарапшының қорытынды шығаруы үшін қажетті зерттеудің барлық қолжетімді нысандарын, әдістемелерін және құралдарын қолдануы. Бұл қағидаға сәйкес, сарапшы өзіне қойылған барлық сауалдарға жауап беруі тиіс. Бұл талаптарды елемей қайта сараптама тағайындауға негіз бола алады.

Кешенді сараптама жүргізу қағидасы көп жағдайда мемлекеттік деңгейде жүзеге асырылады. Сонымен қатар, мазмұндық маңызы өте үлкен, себебі, сараптаманың бұл түрін жүргізу үшін бір мезгілде әр түрлі саланың мамандары бірігіп жұмыс жүргізеді. Ортақ қорытынды шығару үшін, барлық маманның жүргізген зерттеуі ескеріледі. Бүгінгі күнде кешенді сараптама жүргізу тәжірибесі Қазақстанда көп кездеспейді. Ресейде бұл сараптама түрі заңды негізде мемлекеттік деңгейде тұрақты түрде жүргізіліп отырады. Дегенмен, бұдан бұрын сараптаманың бұл түрінің заңдылығы көп уақытқа дейін күмәнді болып келген екен. Мысалы, 1950-1960 жылдары Ресейдің белгілі ғалым-процессуал мамандары Р.Д.Руханов, М.С.Строгович кешенді сараптама жүргізу мүмкіндігін жоққа шығарып келген. Кейін А.В.Дулова, Я.М.Яковлева, А.Р.Шляхова, В.М.Галкина күштерімен кешенді сараптаманың заңдылығы мен қажеттілігі дәлелденген екен [2, 62 б.].

Ресей зерттеушілерінің пікірінше, кешенді сараптаманың гносеологиялық мәнін анықтау үшін екі негізгі әдісті атап көрсетуге болады:

- 1) әр түрлі салада білікті мамандардың өзара байланысуы;
- 2) бір нысанды зерттеу үшін әр түрлі саланың білімін, біліктілігін қолдану.

Кешенді сараптамаға төмендегідей белгілер тән:

- Шешімі екіден кем емес білім саласын қажет ететін жағдайдың болуы;

- Әр түрлі сала мамандарының біліктілігін, білімдерді синтездеуді және біріктіруді қажет ететін сараптамалық міндеттерді шешу;

- Зерттеуді бірігіп жүргізу қажеттілігі, ортақ қорытынды шығару.

Зерттеу нысанын ортақ сараптау кезінде жеке іздестіру, зерттеу мүмкіндігінен айырмайтынын атап өтуге болады.

Кешенді сараптама жүргізу барысында сарапшылардың өзара байланысы әр түрлі тәсілдермен жүргізілуі мүмкін, ең негізгілерін атап өтейік:

- Кезекпен қарастыруды қажет ететін кешенді сараптама – бұл сарапшылар алдына қойылған сұрақтардың бірі – бір салаға, екіншісі – басқа салаға тиесілі болған жағдайда орын алады. Сараптаманың мұндай түрінде әр түрлі мамандықтағы сарапшылар өз құзыретіне кіретін сауалдарға жауап береді;

- Кезекті – параллельді кешенді сараптама – комиссия құрамына кірген сарапшылардың тығыз жұмыс жасауын қажет етеді. Бұл жағдайда, бір сала сарапшыларының қорытындысы (бір сұрақты шешуде) өзге сала сарапшылар тарапынан өз қорытындыларын (екінші сұрақты шешуде) негіздеу үшін қолданылады алады;

- Параллельді кешенділеу – сауалдарға жауап беру барысында әр саладағы арнайы білімдер бірден қолданылып, синтезделген қорытынды шығару. Мұндай сараптама жүргізу сауалдарға бір ғана саланың білімін пайдаланып жауап беру мүмкін болмаған жағдайда жүргізіледі.

Сондықтан, кешенді дінтану сараптамасын жүргізу үшін сараптамалық топ (комиссия) мүшелері әр түрлі ғылым саласындағы ғалымдардан болуы тиіс: діни сенім мәселесіне маманданған философтар мен дінтанушылар; мемлекет пен діни бірлестіктер қарым-қатынасы мәселелерін, діни араздықтың алдын алуды зерттеуге маманданған құқықтанушылар; діни феномен мен қоғамның діни өмірін зерттеуге маманданған тарихшылар мен психологтар; діни мәтіндерді сараптай алатын лингвист мамандар.

Сарапшының құзыреттілігі қағидасы. Бұл қағида да бейтараптылық қағидамен байланысты болса да өзіндік ерекшелігі бар. Сараптамалық зерттеу бейтарапты түрде жасалған болуы мүмкін, бірақ біліктілігі жоқ мамандар тарапынан жасалса қателігі бар қорытынды берілетіні анық. Мәселен, сарапшы ведалық діндерге қатысты сенім

мен тәжірибемен байланысты мәселелерде хабары жоқ, тек христиан діні мәселесімен айналысатын маман болса, онда оның біліктілік деңгейі жүргізіліп отырған зерттеу күрделілігінің деңгейіне сәйкес келмей қате қорытынды жасауға түрткі болуы мүмкін.

Қорыта айтқанда, қоғам сұранысына, заман талабына сай туындап, жүзеге асырылып отырған дінтану сараптамасының алдында тұрған міндеттер ауқымды, мәселелер күрделі болып табылады. Оларды шешу белгілі уақыт пен елеулі күш-жігерді талап ететіні сөзсіз. Дінтану сараптамасының қазіргі құқықтық және ресурстық қамтамасыз етілу деңгейі осы бағыттағы жұмыстарды дұрыс жолға қоюға мүмкіндік береді деген сенімдеміз.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Элбакян Е.С. Экстремизм ли это? // Наука о религий XXI веке: традиционные методы и новые парадигмы / Под редакцией М.М.Шахнович, Т.В.Чурияновой, Е.А.Терюковой. Спб.: СпбГУ: Ассоциация рос.религиов.центров, 2014 г.

2. Загребина И.В., Пчелинцев А.В., Элбакян Е.С. Религиоведческая экспертиза. Учебник для бакалавриата и магистратуры, Москва: 2018г

*Алмурзаева Бибигул Нурлыбавевна,
Конфессияаралық және өркениетаралық
диалогты дамыту жөніндегі
Н.Назарбаев орталығы, Діни ахуалды
талдау және дінтану сараптамасы
институты Дінтану сараптамасы
департаментінің аға сарапшысы*

РАДИКАЛДЫҚ ИДЕОЛОГТАРДЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК ЖЕЛІЛЕРДЕ ЖИІ ЖАРИЯЛАНАТЫН ДІНИ НАСИХАТТАРЫ: ДІНТАНУ САРАПТАМАСЫ НЕГІЗІНДЕ

XXI ғасыр әлемдік жаһандану дәуірінде интернет кеңістігі мен виртуалды өмірге оңай қол жетімді. Интернет платформасы арқылы маңызды ақпараттармен қатар, дәстүрлі көзқарасқа негізделмеген, бұрмаланған немесе жалған кез келген мәліметпен еш кедергісіз танысуға болады.

Бүгінгі таңда дәстүрлі емес идеология, яғни радикалдық көзқарас насихатталған аудио, бейнежазба уағыздар дінтану сараптамасы объектілерінің бірі болып отыр.

Аталмыш ағым мүшелері «Vk.com», «Instagram.com», «Youtube.com», «Facebook», «Ok.ru» және «WhatsApp» әлеуметтік желілерін идеология алаңына айналдыруға тырысуда. Ең жиі қолданылатын және тіркелушілер саны жағынан басым «Vk.com» мен «Instagram.com» әлеуметтік желісі жастар, жалпы азаматтар арасында үлкен сұранысқа ие. Радикалдық идеологияның таралуына аталмыш желілер белгілі бір деңгейде ықпал етуде.

Сараптама нысандарына талдау жүргізу нәтижесінде әлеуметтік желі тұтынушылардың жас шамасы 18-42 жас аралығын құрап отыр.

Әлеуметтік желілерде жарияланған материалдарды зерделей және талдай отырып, мазмұндық жағынан 3-ке бөліп қарастыруға болады. Олар:

1. ҚР Сотының шешіміне сәйкес діни экстремистік деп танылып, ел аумағында таратуға тыйым салынған материалдар топтамасы. Мұндай материалдар радикалдық көзқарасты насихаттаушы Ділмұрат Абу Мұхаммад (Дилмурат Махаматов),

Назратулла Абу Марьям (Назратулла Абдукадыров), Абдуррахман Абу Ибрахим (Куаныш Башпаев), Октам Зауырбек және Дарын Мубаров, Надир Абу Халид, Мұхаммад Ибн Абдул Уаххаб, Усаймин, Ибн Баз, Салих әл-Фаузан, әл-Албани, Абдуллах Костекский және Абу Умар Саситлинский сынды идеологтардың тарапынан насихатталған.

Дарын Мубаров тарапынан насихатталған аудио дәрістер де кездеседі. Дегенмен жоғарыда келтірілген мәліметпен салыстырғанда тыңдалу және жариялану үрдісі кеңірек қамтылмаған.

Сондай-ақ, Усаймин, Ибн Баз, Салих әл-Фаузан сынды шетелдік идеологтардың субтитрмен берілген дәйексөздері мен бейнежазбалары жиі кездеседі. Ресейлік Надир Абу Халид пен Абу Умар Саситлинский тарапынан жүргізілген уағыздар да ұшырасады.

Ислам дініндегі сенім негіздерін қамтыған (ақидалық) тақырыптар жиі кездеседі. Мысалы, «Үш негіз» және «Китаб ат-Таухид» еңбектерінің мазмұны аудио дәрістер ретінде көрініс тапқан. Таухидті үшке бөлу, соның ішінде «Таухид әл-улюхия» тақырыбы кеңінен талқыланды. Көрсетілген сенім тұрғысы бойынша кейбір мұсылман адамды «шынайы мұсылман» емес деп қабылдау негізінде псевдосәләфилік топтардың қоғамнан оқшауланып, өзге мұсылмандарды «күдікті мұсылман» қатарына жатқызу идеясы аудио дәрістер мазмұнынан жиі байқалады.

2. Адамның әлеуметтік, нәсілдік, ұлттық, діни, тілдік қатыстылығына немесе дінге қатынасына байланысты оның құқығын, бостандығы мен заңдық мүдделерін бұзуға шақыратын белгілер бойынша жарияланған материалдар.

Әлеуметтік желілерде жарияланған насихаттардың негізгі бөлігі әйел адамдарға арналған және мазмұндық жағынан оларға психико-эмоционалдық тұрғыда қысым көрсетуге, қоғамнан барынша оқшаулауға бағытталған.

Әйел адамдарға бағытталған тақырыптар топтамасы: Мысалы, *«Әйелдерге дінді үйрету», «Әйелдің күйеуі алдындағы борыштары, міндеттері, хақылары», «Ең жаман әйел», «Әйелге өтірік айту мәселесі», «Әйел адам жалғыз таксиге отыруға болады ма?», «Насиха для женщин», «Какими были матеря салафитов?», «Оставайтесь в ваших домах», «Никаб», «Сестры, не будьте войском иблиса»* және т.б. тақырыптар Ділмұрат Абу Мұхаммад пен Назратулла Абу Марьям тарапынан жиі насихатталынады.

Мысалы, *«Потому что муж имеет права перед своей женой, что бы она послушалась, подчинялась своему мужу. Поэтому прав у мужей много перед своими женами. И она должна слушаться, должна уважать своего мужа, должна любить его. Да? И без*

разрешения мужа, без разрешения мужа нельзя ей выйти с дома! Без разрешения мужа нельзя ей выйти! Выйти нельзя ей! Только при особых случаях. Особые случаи будут, когда дома что-то будет, сгорел или пожар что-то такое. Это само собой» деген көзқарастардан әйел адамдардың құқығын барынша шектеп, қоғамнан оқшаулау әрекетін басшылыққа (контроль) алатындығын аңғарамыз.

Сондай-ақ, нәзік жандылардың автокөлікті айдамау, таксиге мінбеу сынды уағыздар да жиі ұшырасады. Аталған аудио насихаттар мазмұнында уағыз жүргізуші мен оның аудиториясына тән ойлау санасының деңгейін аңғартады.

Егер ер азаматтар парақшаларында сауда-саттық жасау, бокс, күрес және құрылыс жүргізу жайлы бейнежазбалар, ақпараттар жиі жарияланса, әйел адамдар парақшаларында тағам әзірлеп сату, тігіншілік кәсібі, араб үлгісіндегі әйелдер киімдерін саудалау ақпараттары жиі кездеседі.

Жүргізілген сараптама қорытындылары негізінде елімізде, әсіресе батыс аймақтарында дәстүрлі емес ислам идеологиясының (псевдосәләфилік) насихатталуы бүгінгі күнде де белсенділік таныту үдерісі байқалуда.

3. Парақшаларға жүктелген уағыз-насихаттар мазмұнында ислам шариятына, атап айтқанда тазалық сақтау (дәрет алу), намаз оқу, ораза ұстау, зекет беру сынды барша мұсылман қауымының білуі және орындауы тиіс амалдары қамтылған.

Соңғы уақытты әлеуметтік желіде Исафил Бегей есімді азаматтың діни насихаттары жастар арасында тарала бастау үрдісі етек алған.

Діни ұстанымдар мен үкімдерді арнайы білімсіз насихаттау әрекеттері ислам діні құндылықтарын тар шеңберде немесе таяз күйде түсінуге ықпал етуде. Мұндай қадамдар қоғамда діни араздық пен алауыздықтың орын алуына, радикалды көзқарастардың қалыптасып, таралуына алып келеді. Аталмыш идеологияның қауіптілігі де осында... Сол себепті кез келген дәстүрлі емес көзқарас үнемі жіті бақылауда болып, дер кезінде тиісті шаралар қабылдануы тиіс. Бұл өз кезегінде осы идеологияның алдын алып, таралуына кедергі жасау болып табылады.

СОДЕРЖАНИЕ

ПРИВЕТСТВЕННОЕ ВЫСТУПЛЕНИЕ

Б.С. Сарсенбаев.....	4
-----------------------------	----------

ВЫСТУПЛЕНИЯ УЧАСТНИКОВ СЕМИНАРА

Е.К. Байбол. Дінтану сараптамасы институтының қалыптасу ерекшелігі мен даму жоспары.....	6
Э.А. Бірәлі. «Қазақстандағы дінтану және сот-дінтанушылық сараптамасының өзекті мәселелері» республикалық практикалық семинардың өзектілігі	9
Д.Р. Мусина. Проведение судебной религиозно-правовой экспертизы в органах судебной экспертизы: предмет, объект, задачи	13
Р.А. Акбарова. Особенности и преимущества конкурентной среды в судебной экспертизе.....	20
А.О. Орынтай. Дискурс-анализ как эффективный метод при проведении религиозно-правовой экспертизы.....	24
Ж.К. Дүйсебаев. Дінтану сараптамасы барысында материалдың діни бағытын анықтауға қатысты мәселелер: жаңа діни топтардың ерекшеліктері.....	27
А.А. Мирзаходжаев. Қазақстанда сот дінтанушылық сараптамасы өндірісінің бүгінгі таңдағы жағдайы.....	35
Т.А. Шагдарова. Процессуальная регламентация деятельности специалиста и судебного эксперта в уголовном судопроизводстве Республики Казахстан.....	40
Т.Т. Темирбаев. Религиозно-правовая экспертиза в странах Центральной Азии: процедура и особенности.....	51
Г.Ш. Асылбекова. Актуальные вопросы проведения религиозно-правовой экспертизы.....	57

Г. Төлеу. Дінтану сараптамасын жүргізу ерекшеліктері.....	60
Б.Н. Алмурзаева. Радикалдық идеологтардың әлеуметтік желілерде жиі жарияланатын діни насихаттары: дінтану сараптамасы негізінде.....	66